

Náčrt biografie Pavla Straussa

Pavol Strauss na začiatku knihy *Človek pre nikoho*, ktorá je jeho filozoficko-historicko-duchovnou autobiografiou, uvádza, že všetko, čo v nej napíše, môže „*byť len akýsi náčrt genealógie lekárskeho, chirurgického a estetického ducha, zmapovanej podľa uzlových bodov vývoja, výbojov, porážok, ambícií, pocitových, emocionálnych i racionálnych kotrmelcov, surovostí, nespravodlivostí, nezmyselných a zdanlivo nelogických šikanovaní, ale v neprekonateľnej zásadnej koncepcii života na ceste hľadania duchovnej i vedeckej pravdy, uprostred všetkých autonómií, v ktorých sa všetko na svete pohybuje.*“ Slovo náčrt má v tejto súvislosti veľký význam. Bol si vedomý, že nie je možné povedať o sebe všetko, dať sa úplne poznať, a preto úprimne vyznáva: „*Kto ma už pozná, keď sa sám nepoznám! Hľadám zemepis na orientáciu v sebe.*“

A tak ani táto biografía, samozrejme, nie je vyčerpávajúca, ale snaží sa načrtnúť tie veci, ktoré boli v jeho živote najpodstatnejšie pri hľadaní pravdy o sebe, o svete a Stvoriteľovi.

Kontext života

Dvadsiate storočie, v ktorom žil, charakterizoval slovami, ktoré odrážajú celú jeho tragiku: „*Žijeme v storočí veľkých dorozumení i neporozumení. I vo svete medicíny. Kto nie je schopný rozlíšiť hrdinskosť a beštialitu, nepozná ani rozdiel medzi humanizmom a zbabelosťou.*“

Slovenský národ, ktorý miloval a ku ktorému sa hlásil, prešiel v tomto storočí piatimi zmenami štátneho usporiadania, dvoma svetovými vojnami, obdobím studenej vojny, pádom totalitného systému a nástupom takzvanej demokracie.

Pavol Strauss sa narodil v roku 1912, kedy Slovensko patrilo ešte k Uhorsku, ktorého súčasťou bolo prakticky tisíc rokov. Kým sa riadilo odkazom svätého Štefana, prvého

uhorského kráľa, Slováci sa tam cítili dobre. Rešpektovali ich ako národ a rešpektovali aj ich vieru. Až v devätnástom storočí, pod vplyvom rodiacich sa nacionálnych tendencií, ktoré chceli Slovákov násilne pomadžarčiť, a tiež pod vplyvom šíriaceho sa osvietenstva, ktoré útočilo na vieru, sa Slováci začali cítiť ohrození vo svojej náboženskej i národnej identite, a preto je koniec devätnásteho a začiatok dvadsiateho storočia poznačený národnými a náboženskými napätiami.

Na konci prvej svetovej vojny v roku 1918 vzniká Prvá československá republika, počas ktorej Pavol Strauss absolvoval svoje štúdiá od základnej školy až po univerzitu. Túto republiku prijal slovenský národ s nadšením, avšak pomerne rýchlo z toho vytriezvel, lebo z českej strany začali silnieť tendencie, ktoré hlásali myšlienku jedného československého národa, pričom Slováci mali byť iba časťou českého národa. Zároveň na Slovensko prichádzali mnohí učitelia a úradníci, aby pomohli po odbornej a vzdelanostnej stránke, avšak zároveň šírili liberalizmus a ateizmus.

Zažil dva totalitné systémy – nacizmus počas druhej svetovej vojny a komunizmus po jej skončení, ktorý trval až do nežnej revolúcie v roku 1989. V obidvoch bol jeho život vystavený nebezpečenstvu smrti. Počas druhej svetovej vojny pre jeho židovský pôvod – z 88 951 židov žijúcich na Slovensku v roku 1940 sa dožilo konca vojny asi 10 000. Nebezpečenstvo mu hrozilo aj počas obdobia komunizmu pre príslušnosť ku Katolíckej cirkvi. Posilou mu boli pápeži, ktorí v týchto ťažkých časoch ukazovali jasný smer, a tiež mučeníci z radov laikov, kňazov a biskupov, ktorí pre vieru trpeli.

Jeho rodný Liptovský Mikuláš bol považovaný za evanjelické mestečko, pretože väčšinu tvorili evanjelici, no žili v ňom aj židia, aj katolíci. Toto prostredie, v ktorom vyrastal, vytváralo predpoklady pre úctu alebo rešpekt voči ľuďom rôzneho náboženského presvedčenia, zároveň vyvolávalo otázku o poslaní a pravdivosti toho-ktorého náboženstva. Okrem toho ho trápila aj otázka pravdivosti rôznych filozofických a ideologických názorov.

Rodina a skúsenosti z detstva

Pavol Strauss sa narodil 30. augusta 1912 v Liptovskom Svätom Mikuláši v židovskej meštiackej rodine ako prvorodený syn Vilmy, rodenej Kuxovej, a Izidora Straussa. Jeho mladší brat Juraj sa narodil v roku 1917.

V živote Pavla mala mimoriadne miesto jeho matka Vilma. Vychovávali ju v internáte anglických panien v kláštore v Breslau (Wrocław), odkiaľ si priniesla perfektnú angličtinu, ktorú Pavol celý život obdivoval. Pri každej príležitosti sa snažila s ním hovoriť po nemecky

a anglicky. Bola veľmi dobrou klaviristkou. Jej hra Chopina mu vždy vyludzovala slzy. Po nej zdedil nielen talent, ale aj lásku, ba priam vášeň k hudbe. Bola to elegantná, pekná a rozšafná žena, ktorá trpela na choroby srdca po svätovítskom tanci v detstve. Tušila, že bude žiť krátko a dožičila si, čoho sa jej mohlo dostať. Kvôli chorobe trávila časť roka v zahraničí. V marci sa jej v liptovskej hmle zle dýchalo, a preto šla na francúzske Riviéru. V lete to boli Mariánske Lázně a na jeseň Abbazia alebo Rimini, vždy s väčšími zastávkami vo Viedni. Z Viedne sa vracala domov v nových módnych toaletách. Keď spomenula smrť, vždy Pavla rozplakala.

Mala mimoriadne hlboký vzťah k dieťaťu, ktorému odovzdala život. Pavlovi to pomáhalo vniknúť do podstaty života. Neskôr napísal nádherné meditácie nad postavou matky. Nepozeral sa na ňu iba ako na ženu, ktorá by bola zbavená hlbšieho významu. On ju nazval princípom trvania: *„Matka – či je to len žena a nič viac? Je to princíp trvania. Záštitá detských chorôb. Nachýlená nad detskou postieľkou vystupuje zo sveta záhad a ústi doň skorou smrťou. Nie som z nej, ale obaja sme stáli v údive na hranici záhad choroby, budúcnosti a toľkého neznáma. Odetá do vône cudziny sa neraz vracala z ciest. A v záchvatoch srdcovej choroby sa vytrácala okrajom hrôzy do chvíľ maximálneho napätia, zúfalstva. Môj najväčší a najhroznejší trest sa uvoľnil iba v neutíšiteľnom vzlykaní, keď spomínala smrť.“* Pre Straussa je matka tiež princípom istoty, o ktorom hovorí, keď si spomína na detské bežárstvo: *„Ešte i v strachu po vykonanom bežárstve alebo zlomyseľnosti bola istota, že v maminom lone uschne každá slza.“* No to, čo dáva matka, chápe v širších súvislostiach ľudského života: *„Matka – to je princíp istoty. Sme tu a zakorenení do všetkých krátkych krásnych chvíľ. Je ľahostajné, koľko človek vidí, či zažil dobrodružstvá v lietadlách a v búrkach a v cyklónoch, či na moriach a v tajfúnoch. I hlboká vôňa kvietka alebo kadidla je otras duše a veľký kozmický výkričník. A do týchto veľkých neviditeľných dobrodružstiev duše sa nachýľuje tieň matky. Lebo matka je tieň neviditeľná.“* Je teda pre neho poslom toho, kto prevyšuje človeka, a to je Boh. V ňom človek získava definitívnu istotu, ktorú bez Boha stráca. Matka neustále privádza k zamýšľaniu sa nad príčinou existencie, nad tajomstvom bytia. Exaktné vedy nedokážu dať odpoveď na všetko. Je tu niečo alebo niekto, koho nevidíme, ale o ktorom nám rozpráva jeho dielo.

Matka Pavla Straussa musela byť žena veľmi chápacá, vnímavá, nežná a obetavá. Tieto vlastnosti matky stimulujú duchovný život dieťaťa: *„Kde sa stretá neha a zákon obety, vznikajú prvé záchvevy života ducha.“* Žila hlbokým duchovným životom, dávala si otázky o zmysle života a hľadala na ne odpovede počas celého svojho života, podobne aj on. Pri zastávkach vo Viedni navštevovala katolícke kostoly. Dospela k viere v Ježiša Krista – Spasiteľa sveta a túžila po krste ešte i na smrteľnej posteli, ale rodina to zamedzila. Pri jej

smrteľnej posteli sa Pavol pripravoval na rigoróznú skúšku z anatómie ako študent na lekárskej fakulte nemeckej univerzity v Prahe. Draho milovaná matka mu zomiera v roku 1933. Jej smrť mu spôsobila najväčší žiaľ a bolesť. Väčšiu bolesť jeho srdce nezažilo. Píše: *„Smrť matky je taký ničivý vryp, že na tom mieste to škrípe po celý život, kým sa odvíja platňa nášho života. [...] Priepastná a ničivá duševná bolesť mi nedovolila ani pohľad na mŕtvu matku, priateľku. A tak si ju uchovávam plnú vitality a krásy, elegancie a šarmu.“* Zároveň si uvedomoval, čo všetko po nej zdedil, a preto dodáva: *„A tak ostávam zrkadlom jej života, jej krásy, jej vitality.“*

V osude mnohých geniálnych osobností zohrala rozhodujúcu úlohu matka cez povahovú príbuznosť so svojim synom. Tento nádherný zväzok príbuznosti: matka – syn je vlastne predobrazom ideálneho spojenia muža a ženy na základe ich duševnej, povahovej príbuznosti. Je dojímavé, že táto príbuznosť – v prvom i druhom prípade – je prameňom tvorivosti.

Otec nemal až taký veľký vplyv na Pavlov život ako matka. Bol advokát, liberálne zmýšľajúci človek, pre ktorého duchovné veci veľa neznamenal. Veľa čítal a obdivoval nemeckých klasických filozofov. Bol dobrý šachista, schopný hodiny sám hrať alebo čítať. Syn Pavol ho nikdy nevidel nahnevaného. Vždy sa vedel ovládať aj pri konfliktoch s manželkou. Bol to dobrý, skromný, korektný, mierny a pokojný človek. Aj vtedy, tak ako vždy, platilo, že poriadny človek nezbohatol.

V roku 1913, keď syn Pavol nemal ani rok, otec narukoval do Kotorskej boky, kde ho zastihla prvá svetová vojna. Rodina sa v tomto roku presťahovala k starému otcovi z matkinej strany Dr. Bartolomejovi Kuxovi, mikulášskemu mestskému lekárovi. Otec bol pre syna Pavla vojak a kamarát, ktorý sa objavil len občas. V spomienkach nemal na otca ani jednu negatívnu spomienku. Ako dieťaťu mu najväčšmi imponoval ako vojak v rovnošate v prvej svetovej vojne. Vojensky priame držanie tela si zachoval po celý život.

Otec sa dožil aj konverzie syna Pavla. Žil vtedy v dosť stiesnených pomeroch, ale ani slovom nenaznačil výhrady, hoci vedel, že Pavol chodí k pánovi kanonikovi Kožárovi a že sa chystá na krst. Za tento jeho postoj mu bol Pavol Strauss veľmi vďačný. Napísal: *„Kým otecko žil, bol ku mne vždy jemný a chcel ma pochopiť. O požehnaní nebohej mamičky som si bol istý. Ved' po tejto ceste túžila tiež.“*

Významnejšie miesto v Pavlovom živote než otec mal starý otec z matkinej strany, keďže otec bol často neprítomný. Pavol Strauss píše takto: *„Mamino a starootcovské srdce nás opatrovalo.“* Bol temperamentný, pochádzal z nemeckej protestantskej rodiny. Jeho predok si zobral maďarskú židovku a prestúpil. Starý otec, lekár, bol výrazne slovensky orientovaný rodák z Hýb, pochádzal z kresťanských predkov. Pavol sa však uňho nestretol s kresťanským, ale s meštiacko-materialistickým myslením, ktoré prenikalo do každodenného života. Jeho

autormi boli predovšetkým Büchner a Moleschott. Pavol ho neskôr charakterizoval ako voľnomyšlienára a büchnerovca. Povahovo však bol nesmierne milý a dobromyseľný skeptik. Považoval židov za najväčších Božích klamárov. No tiež neprišiel na to, ako napísal neskoršie Pavol Strauss, že židia „nepoznajú prorokov Izaiáša, Daniela a Ezechiela. A keď ich poznajú, tak ich tradične falošne a nedokonale interpretujú. Mesiáš prišiel, a starí a všetci po nich predpovede o ňom interpretujú tak lapidárne zle, alebo úmyselne nepravdivo.“

Pavol Strauss teda vyrastal v nevereckom prostredí. Náboženskej výchovy sa mu vôbec nedostalo: „Videl som okolo seba iba prázdne, vnútra sa netýkajúce formality. Často ma však starý otec brával na návštevu ku svojmu dobrému známemu, gvardiánovi, do blízkeho františkánskeho kláštora. Chodievali k nemu aj kňazi.“ Starý otec neprechovával nenávisť voči ináč zmýšľajúcim, rešpektoval ich presvedčenie a dokázal s nimi nadviazať veľmi priateľské vzťahy. Jeho gazdiná bola katolíčka.

Detské dojmy z ordinácie a osobnosť starého otca boli rozhodujúce pre budúcu profesionálnu orientáciu Pavla Straussa. Poznamenáva: „A zárodky toho, že sme sa stali lekármi, sú hlboko v detstve v prvých stretnutiach a vo vyhľadávaní pomoci a ochrany v čakárni starého otca, v zápachu a či vôni xeroformu, v obväzovej šikovnosti starého otca a v jeho ráznom a suverénom spôsobe rozhodovania, v tom, ako chodili za ním chorí a ako ho vozievali na vozoch i na saniach.“ V ordinácii, ktorá bola zároveň obývacou izbou, sa Pavol so svojim bratom Jurajom často hrávali. Starý otec dal svojim pacientom epiteton „unúvavci“. Bol mu vzorom obetavosti a nezištnej pomoci: „U týchto starých lekárov bolo životným krédom: smieť pomáhať, či už na dedine, či v robotníckom prostredí, či v meste, či pri úraze, či pri pôrode, či pri inej potrebe. Bola to doba humanisticky a eticky orientovaných lekárov. Ved' všetci umreli chudobní.“ Spôsob života starého otca mal mnohé prvky zhodné s duchom evanjelia. Strauss podčiarkuje: „Ten svet pomoci rástol okolo nás a vrastal do nás [...] ako krásna ustavičná obeta.“ Kresťanská viera u Pavla ju ešte umocnila a dala jej aj nový rozmer, ktorý pramení z Kristovej obety.

Starý otec zomiera prvého mája 1923 v deň svojich 70-tych narodenín počas Pavlových gymnaziálnych štúdií.

Pavol už od detstva veľmi citlivo vnímal svet okolo seba, dobro, pravdu i krásu. Táto citlivosť či schopnosť obdivovať ho postupne viedla k poznaniu pravdy. Poznamenáva: „Svet môjho detstva bol plný začudovania, plný poézie a nepoznanej miloty. A tak som rástol v láskavom prostredí u starého otca.“ Obdivoval všetko, čo ho obklopovalo: „Všetko bolo krásne a dobré, či ordinácia u starého otca, či dianie na ulici, či prvomájové sprievody, či procesie pred našimi oblokmi. Krásny a záhadný bol na náprotivnej strane potemnelý obchod s hračkami u pána Trnovského, či krásny a záhadný kostol naproti nášmu domu.“

Už v detstve vnímal poéziu a hudbu ako hodnoty, ktoré otvárajú nové horizonty a dokážu človeku sprostredkovať pravdu o bytí, ktoré pomáhajú preniknúť do podstat. Prvé dotyky s hudbou mu sprostredkovala mama. Zdôrazňuje: „*Najprv to bola mamina klavírna hra, v ktorej bolo niečo zvláštne, slávnostné ako harmónium na procesii Božieho tela. Stiahol som na seba zamatovú deku zo stola, prikryl som sa ňou a predložil som si najkrajšie naše noty – ako som neskôr zistil, bola to Madame Butterfly v bielej koženej väzbe. A čo som robil, boli spoly slávnostné liturgické gestá a spoly pohyby dirigenta. Zavčasu som začal s klavírom. Po niekoľkých rokoch, ako gymnazista, som po príchode zo školy tresol aktovku do kúta a letel som ku klavíru.*“

Počas prvej svetovej vojny ako dvojročný, keď otec narukoval, býval s matkou v dome starého otca na námestí oproti vchodu do katolíckeho kostola. Spomína: „*V podvečer sa v Mikuláši vytiahli lavice a sedávalo sa pred domom. Rád spomínam, ako mi imponoval pán kanonik Dr. Kožár, keď v reverende dôstojným krokom prechádzal popred nás. Neraz ma poláskal. Vtedy som netušil, že to bude môj krstiteľ. Spomínam, ako neďaleko nás vítal pána biskupa Vojtaššáka. Dojali ma procesie a oltáriky na Božie telo. Jeden z nich bol vedľa nás, pred Seligovie domom. Očarený som sledoval všetko a vdychoval som vôňu kadidla, ten «odor Christi».*“ V detstve mal pestúнку Marišku Šmidovú, svätú dušu zo Svätého Jána, s ktorou skoro denne chodieval do blízkeho katolíckeho kostola. Keď šla na sväté prijímanie, držal ju za sukňu. V tom sa jeho detstvo ponáša na detstvo Franza Werfla, ktorý mal tiež katolícku opatrovateľku. Táto Pavlova prvá vychovávateľka sa neskôr stala vincentkou, sestrou Kamilou. Rástol, hoci o tom nevedel, „*vždy v tóni modlitieb sestry Kamily, či doma a či potom, počas štúdií a života lekára.*“ Vyznáva: „*Iste prispela svojimi modlitbami k tomu, že ma dobrotivý Pán Boh povolal do sveta poznania.*“

Rodina Pavla Straussa bola úplne asimilovaná. Neprejavil sa v nej takmer nijaký náboženský život. Zachovávanie náboženských predpisov judaizmu nikdy nebolo úplné ani dôsledné. Každodenné náboženské úkony sa obmedzovali na modlitbu pred spaním. Do synagógy brali Pavla len na veľké sviatky. Správal sa tam pasívne, nezúčastnene, lebo liturgickej hebrejčine nerozumel. Keď mal 13 rokov, dostal modlitebné remienky, ale použil ich len niekoľkokrát. Občasné návštevy židovskej synagógy trvali skoro do konca strednej školy. Pozoroval, že u všetkých rovesníkov chýbala vnútorná účasť. Tieto návštevy nemali na jeho vnútorný a citový život nijaký vplyv. Vyznáva: „*Z návštev kostola mám iba jednu intenzívnu spomienku, na kázne rabína, ktorý vždy hrozil trestami za povrchnosť v duchovných veciach, za zhmotárčenie, skazenosť a sebeckosť. Neskôr som sa dozvedel, že ten pán rabín, Singer, vraj veľmi učený, prišiel vlastným štúdiom na to, že prorokmi predpovedaný Mesiáš už prišiel, že to bol Ježiš Kristus a židovstvo by malo splynúť*“

s kresťanstvom, s novým židovstvom. Keď začal tieto myšlienky verejne vyslovovať, zavreli ho, rodina, na psychiatriu a tam jeho stopa zmizla.“ Hoci sa Pavol v židovskom kostole nemodlil, ako chlapec sa sám v izbe na kolenách neartikulovane modlieval k veľkej neznámej sile.

V starých spoločenských kruhoch židovských i nežidovských sa nikdy nestretol s náboženskou problematikou. Iba starí rodičia z otcovej strany boli nábožní ľudia. Stará matka čítala v sobotu poobede žalmy a bola veľmi nábožná. Intenzívne duchovné zážitky prežíval práve u týchto starých rodičov najmä počas sviatkov, keďže dodržiavali tradičné židovské zvyky. Medzi ne patrila v prvom rade veľkonočná večera, pri ktorej si spomínali na vyslobodenie z egyptského otroctva, čo bolo spojené aj s očakávaním Mesiáša. Uvádza: *„Stará matka z otcovej strany bola veľmi tichá, zbožná žena, matka štrnástich detí a prekonala v deväťdesiatich rokoch cholera. U nej a starého otca som zažil sviatky, najmä veľkonočné, podľa starých, tradičných židovských zvykov. Mráz mi šiel po chrbte a zvláštne očakávanie ma vždy naplňovalo, keď sa sedelo pri veľkonočnej večeri, so všetkými symbolickými spomienkami na útek vyvoleného národa z Egypta a s otváraním dverí, aby prišiel očakávaný Mesiáš.*“ Židia vedeli, že príchod Mesiáša bude podstatným pre dejiny ľudstva.

V živote Pavla Straussa malo veľký význam spoločné stolovanie, v čom sa odrážala aj dlhá história židovského národa. Pre nich malo každé spoločné stolovanie kultový význam. Už to, že sa jedlo začínalo (*1 Sam 9, 13*) a končilo modlitbou (*Dt 8, 10*), ukazuje na kultovú stránku prijímania pokrmu. Jeť s niekým znamenalo najužšie spoločenstvo (*1 Sam 9, 19*). Hoci u Straussa rodinné prostredie v detstve nebolo zvlášť náboženské a viera u jeho otca i u starého otca, ktorý ho vychovával, vytuchla, muselo niečo z tejto posvätnej atmosféry zostať. Pavol ju dokázal zachytiť aj pri bežnom spoločnom stolovaní. Už ako kresťan napísal o tom nádherné svedectvo, v ktorom zachytáva atmosféru svojho detstva a spája ju s kristologickou interpretáciou: *„Medzi veľké intimity života patrí spoločné stolovanie. [...] Je v tom obrad, je v tom očakávanie, je v tom moment oddanosti, ba služby, ako kedysi pri umývaní nôh. Ba bez toho je stolovanie len animálnym ukájaním potrieb. Deti mlčia a započúvajú sa do dôstojného hovoru dospelých. [...] Boli to chvíle nadnesenej sviatočnej pohody, chvíle družnosti a pochopenia všetkého, a najmä vtedy, keď si k stolu prisadol hosť a privial náladu z iného sveta, z iného, nám neznámeho prostredia. Stôl bol ako rodinný oltár. Tu sa rodila pohoda, ktorú sme až neskôr začali chápať. Tu bol jeden z prameňov lásky a ustavičný obraz toho, že Boh raz stoloval s ľuďmi, aby s nimi vždy mohol stolať, vo vzájomnom obetovaní. Jeden vo všetkých.*“

V roku 1918 začal Pavol chodiť do maďarskej základnej školy, ale len dva mesiace. Po oslobodení prešiel do židovskej školy, kde chodilo aj veľa slovenských detí. Z nej mal

najkrajšie, kvázi poetické spomienky na vyučovanie biblických dejín. Upútal ho biblický dejepis a prekladanie Piaticich kníh Mojžišových z hebrejčiny do nemčiny. Nestačilo to však na to, aby uveril v Boha, o ktorom hovorí Biblia.

Gymnaziálne a vysokoškolské štúdiá

V rokoch 1922 – 1931 študuje na gymnáziu v Liptovskom Svätom Mikuláši. V roku 1925 si ako trinásťročný začína písať filozoficky a citovo zafarbený nemecký denník. Hneď v prvej vete priznáva: „*Mám strach pred smrťou, mám strach zo zániku. Keď toto napíšem, hádam nezaniknem nadobro.*“ A na inom mieste to vysvetľuje: „*Prvá veta bola výrazom strachu pred smrťou, a keď sa zachová tento denník, uniknem úplnému zániku. To bola prvá prežitá úcta k napísanému slovu. A od tých čias som až doteraz neodložil pero.*“ V tejto vete bol zahrnutý nielen strach, ale, ako hovorí, aj „*túžba po nesmrteľnosti, túžba po večnom živote. A nielen túžba po prežití v myšliach žijúcich, ale faktický život, len v bytostne iných reláciách, vo svete iného bytia a iného poznania.*“ V tej prvej vete sa prejavil ako génius. Génia totižto prezrádza veľmi často úžas z nebytia. Podobný zážitok nachádzame u francúzskeho katolíckeho existencialistu Gabriela Marcela (1889 – 1973), ktorý si spomína na tragický zážitok z raného detstva, pri ktorom si položil otázku, čo sa stáva s ľuďmi po ich smrti. Keď mal 6 alebo 7 rokov, pri jednej prechádzke mu jeho tetá povedala, že sa nedá vedieť, či mŕtvi celkom zanikajú alebo nejakým spôsobom prežívajú. Malý školák na to zvolal: „Neskôr sa vynasnažím, aby som sa to dozvedel!“

Približne od dvanástich-trinástich rokov zároveň nastáva u Pavla Straussa éra „hltania“ kníh. Jeho pastvou boli nemeckí klasici: Lessing, Schiller, Goethe, Heine. Prvá filozofická kniha Kantova *Kritik der reinen Vernunft*, Schopenhauerove *Paralipomene* a všetko od Nietzscheho. Okrem toho čítal beletriu, ktorú osud priviaval do ich domu. Informovanosť získaval aj z časopisov *Querschnitt*, *Die literarische Welt* a *Schweizer Rundschau*, z humanisticky orientovaného časopisu *Die Wahrheit* a ľavicovo orientovaného *Die Weltbühne*. Bola to éra veľmi intenzívneho hľadania pravdy, voči ktorej bol neustále otvorený. Stal sa horlivým účastníkom podujatí v povestnom samovzdelávacom krúžku M. M. Hodžu. Čas strávený v tomto krúžku v sobotu poobede bol jedným z najkrajších počas gymnaziálnych rokov. To, čo ponúkala škola, ho neuspokojovalo. Túžil po dokonalejšom, vyššom živote. Neskôr napísal: „*Vcelku sme strednú školu pocítovali ako súženie a každý si hľadal únik, oblok do vytúženého vyššieho života. Niektorým na to stačili cigarety, chodenie poza bučky a prvé sexuálne exhibície. Mne bolo najväčším šťastím čítanie, písanie a muzika.*“

To boli kútiky života, kde som bol sám, sám sebou, suverénom aspoň na kúsku vlastného. “ Boli to preňho roky intenzívneho poznávania zmyslu života, hľadania pravdy, hoci si snád' nie vždy uvedomoval, čo vlastne hľadá: „Bol to chuchvalec emócií, ašpirácií a nedotiahnutých rozletov. Pretrpieť dopoludňajšiu školu, tresnúť aktovku do kúta a hrať hodiny a hodiny z klavírnych výťahov Wagnerových opier. A čítať a snívať a písať divadlá, básne a denníky. A bolo to všetko hľadanie a čakanie a zasa len hľadanie. Bez konca. Bez pevného bodu vnútorného i vonkajšieho. “

Mimoriadne úzky vzťah ho spájal s huslistom Ervínom Smatekom a maliarom Eugenom Nevanom, s ktorými utvoril trojstvo. On sa v tomto trojstve považoval za takzvaného básnika. Mnoho boli spolu, mnoho diskutovali. Spolu vystupovali pri rôznych príležitostiach. Toto priateľstvo malo veľký vplyv aj na smer, ktorým sa uberalo jeho hľadanie. Začali sa zameriavať na socialisticky orientovaných literátov, ako boli Johannes R. Becher, Barbusse, R. Rolland, Bertolt Brecht, Malraux, Upton Sinclair a iní. Cez čítanie *Tvorby* sa dostali k spisom Feuerbacha, Engelsa, Marxa, Lenina, Plechanova, Bucharina a iných. Pod vplyvom tohto čítania sa začal prikláňať ku komunizmu. Dokonca napísal: „*Už v gymnáziu som bol komunistom. “*

Vďaka Nevanovi sa začali orientovať aj na Weinfurtera, časopis *Psyché*, indickú mystiku, Bhagavadgítu a iné. To pretrvávalo až do rokov prežitých i s českou a francúzskou básnickou avantgardou – Breton, Eluard, Prévert a Aragon. Sledovali všetko, všetky publikácie české i slovenské od Nezvala a Halasa až po Novomeského, Smreka a Lukáča. Strauss čítal aj nemeckých básnikov – Stephan George, Gottfried Benn, Loerke, Vring, Monbert, Rilke, Werfel, Else Lasker-Schiller a iných. Postupne sa dostal k čítaniu liberálnych skeptikov: Thomasa Manna, *Buddenbrookovcov*, *Zauberberg*, *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Okrem toho čítal dielo Hofmannstahla a mnohých iných. Ani skeptici ho však nedokázali odvieť od hľadania pravdy. Relativizácia a spochybňovanie pravdy z neho neurobili skeptika či relativistu. Zdôrazňuje: „*Túžba po pravde, to bolo vnútorné prostredie, byť niečím a urobiť niečo, to boli poryvy, čo sa v nás začali zrkadliť. Pri piesni Kto za pravdu horí nás mykalo po hranicu slz. “*

Od gymnaziálnych rokov sa už nezúčastňoval na žiadnych náboženských praktikách. Obligátne návštevy kostola spolu s profesormi na začiatku školského roka bola preňho len hudobná exkurzia, bez vnútornej odozvy. Ale určitá imanentná vrúcnosť voči všetkým a voči všetkému bola uňho prítomná. S inými židovskými spolužiakmi bol solidárny, a preto v sobotu štrajkoval a nepísal, hoci nebol vnútorne presvedčený o pravdivosti židovského náboženstva. Pod vplyvom skeptikov a materialistov sa v posledných rokoch strednej školy stal protivníkom náboženstiev, ale bez dákej agresivity a bez vnútornejšieho presvedčenia.

Počnúc vysokou školou sa úplne dištancoval od všetkých náboženských praktík. Tento postoj bol výsledkom momentálneho presvedčenia. Nedokázal praktizovať náboženstvo, o ktorého pravdivosti nebol presvedčený.

Po maturite prišli roky jeho vysokoškolských štúdií, literárnych ambícií a viery v revolučnú obnovu sveta. Cez ne sa však tiahnu periódy duševnej stiesnenosti, prázdnoty a svetabôľu, ktoré neskôr chápal ako celkom oprávnené.

Po maturite v roku 1931 sa dal na štúdium medicíny vo Viedni. Pôvodne chcel ísť študovať filozofiu, ale Carnap a jeho škola, neopozitivistická škola profesorov mu nekonvenovali. Bol tam aj Wittgenstein. Zdalo sa mu, že filozofia má primálne kontakty so životom. Ani tu nemohol byť bez hudby. Brával hodiny klavíra u prof. Feuermannovej, sestry virtuóza-violončelistu, ktorému robievala doprovod. Mimoriadne intenzívne boli pre neho hudobné zážitky vo Viedenskej opere i na koncertoch. Spreádzala ho atmosféra diel, ktoré čítal počas gymnázia. Ako vysokoškolák sa intenzívne zaoberal marxistickou filozofiou, hudbou a písaním. Vo Viedni študoval dva semestre. V tie časy hustli chmáry nad Európou. Zo spôsobu, ako charakterizuje toto obdobie, vysvitá, že v hľadaní zmyslu života mu chýbalo niečo, čo presahuje autonómny ľudský rozum: *„Viedenské obdobie je takaním sa medzi hľadaním a túžbou po novej vnútornej dimenzii, ktorú mi stále niečo zacláňalo. Napriek zháňaniu nových a nových estetických emócií. Vždy som spadol do vlastného prázdna, ako keby sa pes škrabal po šikmej, mokrej stene. Duševnému vákuu chýbala dimenzia iracionálna. No vtedy som to ešte netušil. Len ešte dlho trvalo, kým nastal prelom do nej. Ešte dlho mi nebol jasný zmysel všetkých umeleckých naháňačiek, ľudských vylomenín a slabostí. Túžba bola veľká. Len cieľ nebol ani len odhalený. Život ako zazávojovaný sen. A všetko len neuhasínajúca zvedavosť. Cesta vystlaná otáznikmi. Hľadanie.“*

Po dvoch semestroch vo Viedni pokračuje Strauss v štúdiách v podstatne odlišnej klíme na Lekárskej fakulte Nemeckej univerzity v Prahe, kde študuje v rokoch 1932 – 1937. V roku 1935 po maturite prichádza za ním na Karlovu univerzitu študovať medicínu aj brat Juraj. V „barokovej Prahe“ pokračuje Pavlovo hľadanie v búrlivých diskusiách a v dobrodružstvách študentského života. V rozhovoroch mu nešlo o presadzovanie istých téz, ale o hľadanie pravdy, čo bolo pre neho podstatné do konca jeho života. Obdobie štúdia v Prahe bolo obdobie agonizujúcej prvej Československej republiky. Boli to roky intelektuálnej exorbitácie. Vydal dve zbierky nemeckej lyriky, pritom veľa hrával, korepetoval s maďarskou speváčkou Erszi Krammerovou, s ktorou aj koncertoval.

Na viacerých miestach vyznáva, že študentský život bol poznačený hriechom. Svätý Augustín napísal *Vyznania*, v ktorých vyznáva konkrétne svoje hriechy. Pavol Strauss robí podobne, ale nedá sa presne určiť, kedy hovorí o svojich hriechoch a kedy o hriechoch iných

ľudí. S veľkou pokorou priznáva: „*A žilo sa hriešne v neduchovnej atmosfére, atmosfére konca prvej republiky.*“ A inde: „*Žili sme v hriechu, sympatizoval som s komunistami.*“ Hovorí vo všeobecnosti o hriešnej atmosfére, kde Boh nemá miesto, ktoré mu patrí. Bohémске kruhy, v ktorých sa Strauss pohyboval, boli aj preto otrávené nemravnosťou. No nielen v rokoch vysokoškolského štúdia si bol vedomý hriechu. Podobne ako Augustín vypočítava hriechy na viacerých miestach: „*Koľkokrát sme sa poddali nerestiam v jedení a pití, koľko sexuálnych exhibícií máme na rováši, koľkokrát nás pristihla mama pri malých krádežiach našej lakotnosti, koľko malých a väčších ľží bolo v našich detských myšliach, a všetko sa to rozpustilo a stratilo, ako sneh pod lúčmi jarného radostného slnka, pod slnkom odpúšťajúcej a jemnej matkovej a otcovej lásky, ktorá všetko vedela pochopiť a vedela to vymazať a urobiť pomínuteľným!*“ Odpustenie mamino ho pripravovalo na odpustenie v náručí Božieho milosrdenstva. Strauss jasne pomenúva hriechy, ktoré sa v spoločnosti často považujú za šikovnosť, nutnosť, ktorá vedie k úspechu: „*Koľko ľží sme popáchali, koľko neúprimnosti už bolo a je v nás, koľkých sme ohovorili, koľkým sme ublížili rečami a zákernými činmi, koľkých nevinných sme nebránili, koľkým sme spôsobili ťažkosti v práci, v postupoch a vyhodnoteniach, voči koľkým bolestiam a trápeniam sme boli ľahostajní a bezcitní! Koľko je hladu vo svete, koľko surovosti, šikanovania, krutosti sa popáše denne vo svete, koľko detí hynie od hladu a liečiteľných chorôb! Áno, aj to je vina, ktorá by nás mala ťažiť.*“

Komunistická ideológia

Pavol Strauss si po tichom a lahodnom detstve začal uvedomovať triedne rozvrstvenie a krivdy na robotníkoch. Viedlo ho to k úprimnej solidarite s utláčanými. Počas vysokoškolských štúdií v stredovekej i barokizovanej Prahe sa jeho vnútro začalo búriť proti lapidárnym nezrovnalostiam a nespravodlivostiam, proti čoraz prítomnejšej neistote sveta. Sociálne a spoločenské rozdiely zažíval a precit'oval ako páľčivý problém. Stal sa ľavičiarom. Koketoval s komunizmom.

Číta materialistov i marxistov od Meringa, Engelsa, Marxa, Komunistický manifest, Leninov empiriokriticizmus, Plechanova, Bucharina. Pritom sa nikdy nestretol a nezaoberal ateizmom. Feuerbach mu bol protivný, Engels sympatický. Veril, že sovietsky model uzdraví svet. Veril Marxovej vete, že zmenou sveta zmeníme seba. Vtedy ešte netušil, že opak je pravdou. V tom čase nasáva všetko nové, čo dosiaľ nepoznal. Číta všetku modernú európsku literatúru, najmä nemeckú a francúzsku od symbolistov po expresionistov a surrealistov:

Bretona, Éluarda, Aragona, Préverta, Nezvala a Halasa, z nemeckých S. Georga, G. Benna, Brechta, Rilkeho, Werfela, Else Laskerová-Schülerová. Rad by sme mohli doplniť aj o autorov indickej mystiky a európskej filozofie.

Pražské študentské roky sú poznačené aj aktívnou účasťou v študentskom komunistickom hnutí. Zúčastnil sa na prvomájových sprievodoch, manifestoval, demonštroval, bol na protestných schôdkach, na schôdkach s Vladimírom Clementisom, kde sa rojčilo o tom, čo bude o päťdesiat rokov, ak sa rozbije terajšia spoločnosť. Clementisa potom uvádzal aj na schôdke v Mikuláši. Bol všade, i v krúžku s Vančurom. Doma sa stretal s robotníkmi. Rečnil na veľkej študentskej manifestácii na Slovanskom ostrove v Prahe vedľa Vaška Kopeckého, Sinkuleho a Sama Takáča. Vaška Kopeckého, neskoršieho ministra, a jeho potom zmlátil policajt pod bránou. Túžil po zmene života na zemi a podľa receptov Weltbühne velebil ZSSR. Videl v nich recept na uzdravenie sveta. Do komunizmu vprojektoval podvedome svoje kresťanské cítenie etické a sociálne. Necháпали ho, že hľadal hlbší ľudský rozmer. Lenže v komunizme ho hľadal nadarmo. Nenašiel ho tam.

S odstupom hodnotí tieto aktivity veľmi kriticky. Poukazuje na to, čo ich poháňalo: *„V podvedomí stály strach, že vymknúc sa z tej oficiálnej ľavičarskej atmosféry znamená dostať sa na smetisko dejín. Vzmáhajúce sa nacionalizmy a nacizmus, antisemitizmus, oprávnený i tradičný, a oproti tomu jediná istota komunizmu, aj propagačne takto servírovaný. A pritom hlad duše, nevyjavená nespokojnosť. Podľahnutie masovej psychóze – len nevypadnúť z radu!“* Inde dodáva: *„To bolo a je psychologický hnací motor ľavicových intelektuálov. Bez filozofickej prípravy, bez vnútornej sebakontroly, na vlnách psychickej infekcie. So zamdletým svedomím, s dynamizmom neujasnenej túžby, neanalyzovanej nádeje, v zaslepenej dôvere vo vtedajší agitačný trend. Časy boli prechorené, v dusnej predvojnovovej atmosfére, ale v obave pred rodiacim sa nacizmom a bez možnosti konfrontácie so svetom duchovným.“* Ako príčinu spomínaných aktivít vidí aj to, že nebol napojený na iný svet, pod ktorým chápe svet Božích právd.

Toto hľadanie nazýva neskôr priliehavo a výstižne prvou fázou konverzie, pretože túžil žiť pre druhých, nie pre seba, ale pre svet, pre budúcnosť. Jeho vnútro však ostalo prázdne, nenaplnené, cítil duševné vákuum. Túto medzeru nevedela vyplniť ani láska k hudbe, len chvíle samoty a družnosti s poéziou. Hlavne Rilke. O tomto období svojho života napísal: *„Ale to všetko sa mi dnes zdá ako nálepka, ako náplast' na rozcapartené vnútro. Vonkajší nepokoj nad nepokojnejším hriešnym vnútrom. Neujasnenosť v morálnych ohľadoch, túžba vyniknúť a veľký hlad po pravde, čistote a istote, i mimo tie rozkričané sociálne problémy.“* Chcel, aby bol svet čistý a dobrý, a pritom sa váľal v hriechu a osobnej nezodpovednosti.

Navonok sa stýkal viac s politicky orientovanými ľuďmi, ktorí nemali úzke spojenie s jeho ideálne usmerneným svetom umenia. Vedel, že v tejto oblasti nastane zlom. Jeho ideálne usmernený svet umenia mal pôvod v Bohu, čo však vtedy ešte nevnímal. Umenie mu pomohlo spoznať pravdu aj o politických systémoch. Veľa premýšľal o tom, ktorý politický systém je pre ľudí najideálnejší. Neskôr napísal: *„Úprimne som chcel pomôcť robotníkom, vedel som, že kapitalizmus má veľa kazov, ale vedel som i to, že ZSSR sa snaží zamerikanizovať, a tušil som, že preberajú všetky choroby kapitalizmu v transponovanej podobe, plus aziatskú surovosť a neľudskosť. Vedeli sme, že revolúcie sú krvavé, ale mysleli sme, že sa tým vykupuje ľudskejšia budúcnosť. Nik však nevedel, koľko miliónov vlastného národa na to doplatí. A doplatilo. Victor Hugo mal pravdu: «Bieda vedie ľud k revolúciám a revolúcie vedú ľud zasa späť do biedy.»“*

Do tohto obdobia štúdia na Nemeckej univerzite v Prahe, sprevádzaného mnohými aktivitami a intenzívnym hľadaním, spadá prelom jeho života, jeho vnútra. S komunizmom sa definitívne rozchádza pre dve veci, ktoré ho rozvyklali. Prvá bola tá, že stranický predák v Mikuláši mu povedal: „Škoda, že Hitler nie je náš.“ Aký otras to muselo spôsobiť v duši človeka, ktorý svojím rodokmeňom patril k židovskému národu a ktorý dobre poznal Hitlerov nacistický antisemitizmus. Strauss videl, že nacizmus sa šíril ako mor. Druhou vecou bola Stalinova kritika Šostakovičovej modernistickej opery a zákaz jeho ďalšej verejnej činnosti v roku 1936. Svoj zákaz odôvodnil tým, že jeho dielo je nesocialistické. Vtedy si Strauss uvedomil, že takáto svojvoľná a násilná politika musí vplývať na všetky oblasti života: *„Až keď som sa dozvedel, že Stalinovi sa nepáčila Šostakovičova opera a zakázal hrať jeho kapitalistickú hudbu, a tento človek skoro dva roky nemohol nič robiť, len piť, zlomilo sa niečo vo mne. Kde je takáto svojvoľná a násilná kultúrna politika – vravel som si – tam sa to musí odohrávať podobne vo všetkých oblastiach, v administratíve, v hospodárstve a v politickej oblasti. A tak sa mi z očí spúšťal závoj jedine správnej životnej koncepcie.“*

Straussov príklon k marxizmu teda netrval dlho. Stalinova agresia otriasla jeho vnútrom. Bol *„rozhorčený a zhrozený nad takým štýlom kultúrnej politiky. [...] Kamufláž hrôz, surovosti, nespravodlivosti a protihumanity sa stala priezračnou.“* Na základe arogancie voči umelcovi dokázal spoznať hrôzostrašnosť režimu. Ako by bol reagoval, keby bol vedel o všetkých zverstvách komunistického režimu? Po čítaní Gidovej knihy o ZSSR sa utiahol a žil len pre štúdium, prácu na klinike, čítanie, klavír. Jeho neuspokojené vnútro neuvedomelo začína túžiť po nových horizontoch. Vtedy začal mať kontakty aj s indickou mystikou.

Začal sa dištancovať od verejného života okrem kultúrnej oblasti. Nielenže odmietol spôsob konania komunistických predstaviteľov, ale začal pochybovať aj o premisách marxistického myslenia. Bol presvedčený, že život vo svete sa má usporadúvať podľa pravdy.

Komunistický systém odmietol, pretože spoznal, že nie je založený na pravde. Uvádza: „*Chorobu sveta som videl aj tu, v tejto ríši pseudoneomylnosti.*“ Masku pseudoneomylnosti si nasadzujú všetky totality. Odmietajú uznať Božiu pravdu, neomylnosť Boha, na ktorej má účasť aj Magistérium Cirkvi pri dogmatických vyhláseniach. Pseudoneomylnosť vedie jej predstaviteľov k tomu, že za dokonalých považujú iba jej vyznávačov, ako to o nich napísal Strauss: „*Len my sme dobrí, všetci a všetko ostatné je zlé.*“ Toto presvedčenie ich vedie k tomu, že všetkých chcú násilu prinútiť prijať ich pseudoneomylnosť a podľa nej sa aj správať. Toto však nie je cesta k zmene sveta k lepšiemu. Opravdivá zmena vedie cez pokorné priznanie si svojich omylov, cez uznanie svojej obmedzenosti, cez pokánie, čiže cez zmenu seba samého. Strauss píše: „*Svet nás nemení! Len ak seba zmeníme – ktorí sme kúsok sveta – môže sa svet postupne zlepšiť.*“ Uvažovanie ho napokon priviedlo k presvedčeniu, že ak sa do čela zmeneného systému dostanú ľudia, ktorí nekonajú pokánie, veľmi ľahko dokážu opakovať všetky neduhy, ktoré konali ich predchodcovia. K zmene systému k lepšiemu môže dôjsť iba vtedy, ak jednotlivci dokážu uznať svoje hriechy a konať za ne primerané pokánie. Predvojnové vytriezvenie z komunizmu mu otvorilo cestu k plnému pochopeniu kresťanstva ako jedinej nádejnej cesty spásy v osude ľudstva a rozhodlo o tom, že neskôr konvertoval na katolícku vieru.

Ako je možné, že človek s takým silným intelektom podľahol vplyvu komunistickej ideológie? To, že sa jednoduchí ľudia dali oklamať nereálnymi sľubmi o „raji“ na tomto svete, možno až tak neprekvapuje. Ale že mnohí z inteligencie, ktorí mohli a mali predvídať zhubný dopad tejto ideológie nielen na slobodu jednotlivcov a celých národov, ale aj na hospodársky a ekonomický život, a oni to nepredvídali, je prekvapujúce. Je však obdivuhodné, že po vytriezvení z tejto ideológie neupadol do inej, čo sa spravidla stáva. Mnohí nacisti sa po porážke nacizmu stali komunistami a mnohí komunisti sa po rozpade sovietskeho impéria stali liberálnymi demokratmi s ľavicovou či pravicovou orientáciou, vyznávali relativizmus, a teda pochybovali o existencii pravdy a o možnosti pravdivého poznania.

Hoci vysokoškolské roky boli pre Straussa časom duchovnej ľahostajnosti a nemilitantného ateizmu, napriek tomu aj vtedy prežíval sympatiu ku všetkému katolíckemu, od obdivu procesí po občasné čítanie *Kráľovnej svätého ruženca*, ktorý mu posielala sestrička Kamila aj s obrázkami Božského Srdca a Nepoškrvneneho Srdca Panny Márie, ktoré mal často pred sebou. Azda spomienky na sestru Kamilu ho viedli aj do katolíckych kostolov. Vyznáva: „*Svoje tiesne a samotárske bóle som však často za štúdií v cudzine zanesol do pološera katolíckych dômov a kaplniek, kde sa v tichom dumaní rozplývali. Boli to prvé, neartikulované modlitby duše.*“ Nezabudnuteľná bola preňho aj účasť na Eucharistickom

kongrese v Prahe s kardinálom Verdierom, čo naňho veľmi zapôsobilo. Jeho vnútorný svet bol stále konfrontovaný s duchovnými a mravnými problémami aj pod vplyvom Rilkeho, Novalisa a nemeckej i ruskej klasiky. Myslenie mal stále a primárne orientované na poéziu a hudbu. Tieto dva elementy nemohol oddeliť. Oscilloval medzi túžbou hľadania nových aspektov podstaty bytia – teda i myslenia – a jeho zlúčením so svetom krásy, súladu, dobra. Bol presvedčený, že čisté myslenie nemá zmysel, rovnako ani čisté umenie. Obdobie štúdií na zahraničných univerzitách, táto prvá fáza jeho konverzie, sa končí prázdnom a nenaplnenou túžbou po pravde a poznaní, ktoré by legitimizovalo potrebu a zmysel bytia. Druhou fázou jeho konverzie, ktorá bola zavŕšená krstom, ho sprevádzala predovšetkým rodina Munkovcov.

Obdobie vysokoškolského štúdia výstižne charakterizuje takto: *„Boli to vzrušujúce a podnetné predvojnové roky. Ale atmosféra nabitá neistotou a tušením hrôz druhej svetovej vojny. Môj život bol deformovaný dobou a tým vtedajším prostredím. Len muzika – jediný očistný faktor. Tak a tam som skončil štúdium medicíny, začaté vo Viedni.“* Promovali ho v apríli 1937.

Stretnutie s rodinou Munkovcov a konverzia

Ako absolvent Pražskej univerzity ostáva po promócií od apríla do septembra 1937 pracovať ako externista na I. internej klinike u prof. Schmidta. Po promócií musel nastúpiť na vojenčinu. Najskôr narukoval do školy pre dôstojníkov v zálohe na Invalidovni. Po jej absolvovaní bol pridelený do zborovej nemocnice v Plzni. Na vlastnú žiadosť ho v roku 1939 preložili na Slovensko do Martina a do Vojenskej nemocnice v Ružomberku. A to boli na konci prvej Československej republiky časy, ktoré Strauss nazýva rozhodné, osudové a prelomové. Veraje európskeho mieru praskali. V roku 1938 sa zúčastnil na pohrebe Andreja Hlinku, ktorý počas svojho života bojoval za práva Slovákov, a tak ho pochovali v mauzóleu v Ružomberku, kde bol dlhé roky farárom.

Keď Pavol Strauss slúžil ako vojak vo Vojenskej nemocnici v Ružomberku, so spolubývajúcim, neskorším profesorom röntgenológie Dr. Lányim, často stál v mauzóleu pri Hlinkovej hlave a dlho premýšľal o všetkom s ním súvisiacom, o sebe, o Slovensku a o osude Európy a sveta. Aj tu sa prejavila jeho túžba poznať zmysel života človeka, národa, Európy a sveta a v podstate o poznanie zmyslu dejín ľudstva. Na vojne v Ružomberku, ale už i predtým s priateľom Nevanom sa dostal k časopisu *Psyché*, k Weinfurterovi, k Bhagavatgíte a indickej mystike. S Nevanom viedol o nej nekonečné rozhovory. Od štúdia indickej mystiky

bol iba skok do katolíckej mystiky. Do rúk sa mu dostáva kniha svätého Jána z Kríža *Temná noc* a začína druhá fáza konverzie.

Celý predchádzajúci život bol u Pavla Straussa prípravou na krst. Všetky stretnutia v jeho živote mali svoj význam, ktorých dôležitosť si uvedomoval až neskôršie. V tomto období mimoriadne prežíval Božiu prozreteľnosť. Zdôrazňuje: „*Potom to už išlo rapídne; zrejme Pán Boh vzal réžiu celkom do svojich rúk, lebo od tých čias, čo som dokorán otvoril oči duše, vždy som zazrel iba jeho dobrotu.*“

V Ružomberku vstupujú do Straussovho života – ako zásah milosti! – manželia Munkovci, Franz a Gizela, obaja konvertiti zo židovstva. Dnes už prebieha proces blahorečenia Franza Munka a jeho syna Tomáša. Stretol sa s nimi krátko po príchode do Ružomberka. Poznal ich už z Bratislavy. Bývali oproti kasárňam. Boli to nesmierne vzdelaní a kultivovaní ľudia, ktorí ho ľudsky a kultúrne pritúlili. Franz bol riaditeľom továrne Solo v Ružomberku. Gizela bola vynikajúca pianistka, ktorá pokračovala v rodinnej tradícii. Mladší syn Juraj bol pianový fenomén, geniálny klavirista, žiak profesora Macudzinského. Raz prišiel Strauss na návštevu, keď hral práve Juraj. Spýtal sa ho: „Čo je to za Beethovenova sonáta?“ A on na to: „To len improvizujem v Beethovenovom štýle.“ Starší syn Tomáš, jemný a vzdelaný chlapec, neskôršie vstúpil k jezuitom. Návštevy tejto rodiny sa nedali porovnať ani s návštevami vlastného otca. Zo stiesneného otcovho prostredia prichádzal Strauss vždy zdeprimovaný. Od rodiny Munkovcov sa vracal radostný. Tam našiel prostredie, ktoré potreboval. Obracia našu pozornosť na blízkosť duší, ktoré našiel: „*Duchovná hĺbka, až mediálna vnímavosť pre poéziu rezonovali na moju vnútornú dispozíciu.*“ Po stretnutí sa s pražskou bohémskou spoločnosťou, v ktorej panovali neviazané mravy, toto stretnutie s vysoko kultúrnou rodinou konvertitov muselo byť ako vstup do celkom iného sveta, do sveta čistoty ducha.

Svoje duševné rozpoloženie v čase stretnutia s nimi pred konverziou Pavol Strauss výstižne zachytil v knihe *Človek pre nikoho*, kde v jednej kapitole hovorí o sebe v tretej osobe, v osobe lekára Petra: „*Peter ešte nepatril do pokolenia vykúpených, keď sa zišiel so svojimi neskoršími krstnými rodičmi. Mal dosť veľkú konfúziu v rozumovom poschodí svojho srdca. Bol presvedčený o nevyhnutnosti sociálnej dynamiky svojho veku, pritom však vrástol do vnútorných svetov indickej mystiky. Tento zdanlivo nedoriešený myšlienkový svet sa však vliat v životnej praxi do otvorenej lásky voči všetkému a každému. Nečakal od nikoho nič, ale dával ochotne každému všetko. Ale bol akoby roztratený, rozliaty do sveta predmetov a osôb. Nemal jasné pochopové hranice pre seba a voči druhým a nemal jasné kontúry hádam ani v očiach iných. Vidíme síce všetko okuliarmi vlastných nedostatkov, takže «každá kritika povie vlastne viac o kritikovi než o kritizovanom», ale Petrova osobnosť vskutku nebola dosť jasná.*

Podobal sa nevybrúsenému nerastu s nekonečnými možnosťami obrusu, ale každý drahokam má konečný počet faziet. A tak i vyzretý človek je krajší vo svojej ohraničenosti ako rôsolovitá neogabanosť nevyspytateľných možností večne pubertálnych osobností.“ Strauss si musel vyjasniť ešte mnoho vecí, aby sa stal zrelým človekom.

U Munkovcov sa zoznámil s dielom Lipperta a Guardiniho. Poznáva aj mnoho diel, ktoré vychádzali v Mníchove u Herdera. Pred jeho očami sa otváral svet, ktorý doteraz nepoznal. Stále viedli rozhovory o duchovných veciach, ktoré uňho dlho narážali na jeho intelektualistický snobizmus a marxistickú frazeológiu. V tie časy ešte nosil na hrdle retiazku so strieborným malým Budhom a intenzívne sa zaujímal o indickú mystiku, no súčasne už čítal stredovekých mystikov. Rozhovory s Munkovcami sa viedli aj na tému indická a kresťanská duchovnosť. Strauss v týchto rozhovoroch hľadal pravdu o ideológiách, o náboženstvách, o človeku a Bohu. V jeho mysli sa stretali rôzne myšlienkové prúdy, ktoré boli v niečom podobné, no mali aj podstatné odlišnosti. Porovnával, argumentoval, rozlišoval. Píše o sebe v tretej osobe: *„A kým argumentoval proti vývodom jezuitského novica Tomáša, dôvodil augustínovsky proti otcovmu panteizmu. Kým hájil navonok nespravodlivo alebo zdanlivo nespravodlivo tupených židov, bol ich čisto kresťanským kritikom voči nim samým.*“ Priznáva, že pri argumentovaní bol voľakedy dosť netaktný a raz na nejaké tvrdenie Tomáša odpovedal, že je to jezuitský figel'. Jezuitské vysvetlenie sa snažil odmietiť ako falošné, keďže Tomáš bol pred vstupom k jezuitom. V rozhovoroch uvádzal všetky možné argumenty proti kresťanstvu, napríklad aj tvrdenie, že kresťanstvo nezaložil Kristus, ale apoštol Pavol. Tieto rozhovory sa odohrávali v čase, keď bol svet rozbúrený vojnou i postupujúcou situáciou. Videl, že ľudia sa nesprávali veľmi kresťansky. Poznomenáva: *„A vo mne rezonovala veta Nietzscheho: «Kresťania nerobia veľmi vykúpený pojem.» Ale schodok po schode som zostupoval z môjho premúdneho piedestálu.*“

Rozlišovanie ho viedlo k tomu, aby vedel rozlíšiť zrnká pravdy, ktoré sa nachádzajú v rôznych myšlienkových prúdoch, a plnosť pravdy, ktorou je Kristus. V pokojných, reflexívnych, rodinných diskusiách si postupne určoval svoj vlastný vnútorný svet, duchovný priestor. Tak rástol v tieni týchto hlbokých a veriacich ľudí, pod ich duchovným svetlom. Zažil ich intenzívny, naozaj kresťanský život. Trvalo to skoro dva roky, kým sa v ňom ujalo od nich zasiaté semienko. Musel prekonať všetky predsudky o jezuitskej úlisnosti a korupcii kňazov až po nehodných, zvrhlých pápežov a hrôzy a krutosti inkvizície, až prišiel na to, že každý úkaz, či ľudský a spoločenský, či historický, má dve tváre. Neskôr uznal: *„Einstein mal pravdu, keď povedal, že «je ľahšie rozbiť atómy ako ľudské predsudky». Len s náložou milosti bolo možné rozbiť vlastné predsudky, získané z prostredia.*“ Na začiatku týchto stretávaní však netušil, že to všetko boli stanice milosti. Až v roku 1942 vďaka Božej milosti dospel

k presvedčeniu, že jeho vnútorná cesta vedie ku katolicizmu, hoci boli vtedy možné aj iné cesty.

Prelom v ňom nastal razom. Rozhodujúci význam tu mala hudba a poézia. Stalo sa to vtedy, keď ho raz večer Munkovci vzali na litánie a zaznelo *Tantum ergo*. Krása poézie a hudby v tejto piesni tak silno zapôsobili na Straussa, že otvára svoje srdce dokorán Tomu, ktorého sú odrazom. Vyjadril to expresívne: „*Spev Tantum ergo mnou otriasol.*“ Pri počúvaní tohto spevu už bolo jeho vnútro rozhodnuté. Naraz vedel, že tu je jeho miesto, tu je vlast' jeho duše, jeho vnútorný svet, že patrí sem. Tu Boh k nemu prehovoril spôsobom, ktorý bol preňho najpriateľnejší. Tu sa mu dal poznať tajomným spôsobom, ktorý dokázal vnímať a prijať. Tu ho zasiahol milosťou podobne ako Šavla na ceste do Damasku (porov. *Sk* 9, 3-9), ktorého zrazu „zalialo svetlo z neba“ (*Sk* 9, 3). Všetko filozofovanie, všetky teologické úvahy a štúdie Písma v tomto momente dosiahli svoje naplnenie.

Padli v ňom všetky zábrany a všetky demagogické výhovorky. Od tých čias rástlo v ňom niečo duchovné, proti ktorému sa predtým bránil. Do sveta Kristovej lásky padol z obdobia agnosticizmu. Nikdy nebol ateistom a vždy rešpektoval iné názory a svety myslenia, tak ako jeho starý otec. Konverzia preňho znamenala vpustenie Absolútna otvorenými dverami a oblokmi srdca. Táto konverzia nastáva v čase, keď boli židia prenasledovaní a niektorí prijímali krst len z vypočítavosti, aby sa vyhli koncentračným táborom. Preto boli ochotní zaprieť svoj pôvod. U Straussa však nešlo o žiadnu vypočítavosť. Dáva o tom jasné svedectvo: „*Pritom nikdy a nikomu kvôli, ani Hitlerovi, ani iným zažratým antisemitom nezapriem svoj pôvod. Lebo to je Božie určenie. A z toho sa nedá, ani sa nechce vyzuť. Opačne, vo chvíli, keď mi bolo jasné, že Ježiš Kristus je Boží Syn, prisľúbený Mesiáš a Vykupiteľ, stal som sa kresťanom a židom.*“

Ako náhle uveril, že Ježiš Kristus je prisľúbený Mesiáš, ožila v ňom viera židovského národa, ktorú ako gymnazista prestal praktizovať. Musel si teraz hlboko uvedomiť, že patrí do vyvoleného národa, ktorého dejiny ako chlapec spoznával na hodinách náboženstva, na ktoré mal nádherné spomienky. Teraz ich videl v úplne novom svetle. Príslušnosť ku Kristovi v ňom prebudila príslušnosť k židovskému národu. Veľmi ho trápilo, že v starých spoločenských kruhoch židovských i nežidovských sa nikdy nestretol s náboženskou problematikou. Jeho život, ktorý hovorí veľa o spoločenskej atmosfére v dvadsiatom storočí, svedčí o tom, že v spoločenských kruhoch bol priestor pre diskusie o mnohých veciach, viera však mala byť odstránená. Čo všetko sa považovalo za dôležité! Strauss sa iba u Munkovcov stretol s hlbokým náboženským zážitkom, v stálych rozhovoroch, čítaní a spoločnej modlitbe.

Na krst sa bolo treba ešte pripraviť. Začiatkom roku 1942 zašiel za pánom kanonikom Dr. Kožárom a požiadal ho o výučbu pred svätým krstom. Láskavo a ochotne sa mu začal

venovať. Preberali všetko potrebné. V Straussovi to vrelo. Rámcovým čítaním bol pre neho Guardini, Rahner, Guiton, Maritain. Výučba pozostávala hlavne zo Straussových referátov o čítaní Nového zákona, ktorý prebrali celý. Reminiscencie na indickú mystiku bledli po hlbšom poznaní Nového zákona a učenia Cirkvi. Pomerne za krátky čas, po pol roku, mu Dr. Kožár povedal, že ho pokladá za zrelého, ale Strauss ho poprosil, aby to odložili, lebo túžil byť pokrstený v deň svätého Augustína, dva dni pred svojimi tridsiatymi narodeninami. Čakal pol roka. Ten deň mal byť „*deň duchovných i rozumových síl Augustínových, v jeho tieni, v jeho šľapajach a pod egidou svätého Pavla.*“ Potreby duchovného života a duchovného vedenia sa mu ozrejmlí až postupne.

Konfúzia sa skončila. Stal sa vyzretým človekom. Uvádza: „*Pre mňa rozhodnutie na konverziu bolo dokončením vnútornej cesty. Mohlo to už byť rok predtým, ved' boli kadejaké ponuky. Ale mne šlo o podstatu rozhodnutia.*“ Rodina Munkovcov a kanonik Kožár ho teda priviedli k druhej, tentoraz poslednej konverzii, konverzii na katolícku vieru. Paralelu k priebehu svojej konverzie videl u Leppa: „*Ako sa začala Leppova cesta ku komunizmu knihou, Gorkého Matkou, a cesta ku kresťanstvu Quo vadisom, tak sa i v mojom prípade obrat začal cez Rollandovho Jeana Christopha a viedol cez Rilkeho Duinské elégie a Sonety Orfeovi, cez Dostojevského Idiota a Bratov Karamazovovcov a Besov k dielu Petra Lipperta a Romana Guardiniho.*“ Stály hlad po pravde, voči ktorej nebol nikdy zablokovaný, mu vždy otváral nové horizonty poznania. Neuvedomoval si, že otvorenosť voči pravde je otvorenosťou voči Božiemu volaniu. Boh ho viedol: „*A tak, ako ma Boh zaviedol do tej rodiny, ma postupne – ako vo sne – zaviedol do veľkej rodiny Katolíckej cirkvi. Žiadne veľké prelomy, ale organický rast a vrastanie do ovzdušia, kde som našiel domov.*“

28. augusta 1942 na deň svätého Augustína je Pavol Strauss pokrstený v rímskokatolíckom chráme v Liptovskom Sv. Mikuláši. Za krstných rodičov si vybral manželov Munkovcov. Bol to preňho veľký, osudový deň. Pamätal si jeho detaily: „*Bol krásny, jasný letný deň, keď sme z mikulášskeho nádražia pod topol'ovou alejou išli do mesta. Cítil som, že to tak muselo prísť, tento faktický dôsledok milosti. No «nie vy ste si mňa vybrali, ja som si vás vybral».*“

Na celý život mu ostala spomienka, ako stál v malej predsieni pred zavretými chrámovými sklenenými dverami kostola medzi krstnými rodičmi, kým ich pán kanonik nevoviedol do kostola a pred krstiteľnicu. Pamätal si presne na to, čo prežíval vo svojom vnútri počas toho čakania. Píše o sebe v tretej osobe: „*A tak sa cítil zamurovaný v predsieni celého zmyslu života, že vedel, že ho mohol vyslobodiť iba nápor večného Murára. A tak hľadel so slzami v očiach na kňaza, ktorý kráčal stredom chrámovej lode, ako na prvý prísľub večnosti.*“ Celá cesta ku krstu bola preňho cestou k cieľu života, ktorým je Boh: „*A tak*

vykročil s dušou medzi hviezdami a s kľáčiacim srdcom z katakomby svojho bytia, aby sa na prvý raz stretol zoči-voči so svojim nazaretským Bratom. Nevedome sa cítil mudrcom od východu, ktorý šiel ránom sveta za ostatným Cieľom. Vedel, že nikdy nebude môcť dôjsť ďalej.“ Nič väčšie než Boh neexistuje. On je ostatný prístav ľudského putovania.

Najväčšou chvíľou vnútorného rozhodnutia pre Krista bolo preňho vyznanie viery pred oltárom. To si od neho vyžadovalo pokoru, ktorá nehľadá na ľudské ohľady, ktorá žiada veľkú dôveru v Boha a ktorá je preto Bohu taká milá. Spomína: „*A tak došlo ono sýte ráno, keď ležal pred hlavným oltárom chrámu vodorovne na zemi ako plaz a dvíhal sa do bytia Božích detí prvý raz významným Credo in unum Deum. Dlho váhal vyznať vnútorné rozhodnutie aj navonok. Hľadel ešte na ľudí a usiloval sa myslieť ako oni a vedel, že nebudú chcieť veriť čisto nadprirodzeným úžitkovým hodnotám jeho rozhodnutia. To všetko bol ostatný dar nepokrsteného Petra Bohu, že i tento ostatný ohľad pýchy odložil. A tak sa nahý a bezbranný hodil do náruče večnej lásky, olizovaný z jednej strany opovrhnutím, ba nenávisťou tých, ktorých duchom opustil, a chladnou nedôverou veriacich, a najmä neveriacich veriacich. Ale vedel so smrteľnou istotou, že Boh je všetko. Preto mu nebolo ničím, že ho všetko opustilo.*“ Veľmi dobre poznal Ježišovu predpoveď: „Všetci vás budú nenávidieť pre moje meno. Ale kto vytrvá do konca, bude spasený“ (Mt 10, 22).

Krst preňho vôbec nebol prázdnu ceremoniou, ktorú by bol vykonal iba z nejakého prospechu alebo z tradície. Keďže k tomuto rozhodnutiu dospel po veľmi intenzívnych duchovných zápasoch s rôznymi myšlienkovými smermi a so sebou samým, veľmi blízki mu boli veľkí konvertiti, ako svätý Augustín a svätý Pavol apoštol. Po krste dlho kľáčal pod sochou svätej Terezy z Lisieux a prosil ju i svätého Pavla a svätého Augustína, aby jeho kroky viedli v rozbúrenej dobe vo vernosti k Bohu.

Po krste v jeho duši zavládlo nezvyčajné šťastie v tom stiesnenom živote. Našiel šťastie, po ktorom túži každý človek, no nie všetci ho dokážu nájsť, lebo ho hľadajú na nesprávnom mieste. Mnohí si myslia, že je možné ho nájsť mimo Boha, dokonca niektorí tvrdia, že Boh je jeho prekážkou. Boh však chce, aby sme boli šťastní. Kto sa mu bezvýhradne oddá, prežíva v hĺbke svojho srdca šťastie aj v nepriaznivých okolnostiach. Strauss tvrdí: „*Nepredstaviteľné je šťastie konvertitu. V tom čase osobnej životnej ohrozenosti som prežíval to najkrajšie vo svojom živote. Keď prijme vedome a prebojovane Zjavenie ako celok dospelý človek a oddá sa mu nadobro, je to nesmierna duševná slasť.*“ Kto prežíva pravé šťastie, nechce si ho nechať len pre seba, lebo nie je zlučiteľné so sebeckosťou. Strauss zdôrazňuje: „*Horel som šťastím a musel som sa s ním podeliť.*“ Už mu ho nik nedokázal vziať. Krst bol najšťastnejším prelomom v jeho živote. Bola to preňho „*nová atmosféra, dospelé detstvo. Poézia duše, ktorá prikryla všetku príkrosť života vo svete, i v blízkom svete. Svet Lipperta a Guardiniho, svet*

Augustína a sv. Pavla. Ale aj Mereškovského Dostojevský a Nasledovanie Krista zatienili tieto dni a sv. Terézia a svätého Ján z Kríža.“

Nórka Janne Haaland Matlary konvertovala do Katolíckej cirkvi na Veľkú noc roku 1982, vo veku 25 rokov. Vedomie, že našla pravdu, či skôr Pravda našla ju, bolo v jej živote niečo prevratné. Stať sa úplne jedno so zjavenou pravdou je ako byť dotknutý a naplnený láskou, ktorá sa dlho hľadala. Pravda sa zjavuje vo forme lásky. Napísala, že „tí, čo vstúpili do Cirkvi, po tomto vstupe zvyčajne preukazujú všetky symptómy zamilovania,“ a viackrát sa vo svojej knihe *Una scelta d'Amore* vracia k identite medzi skúsenosťou pravdy, ktorá sa zjavuje a radosťou, ktorá vyplýva z toho, že sme milovaní. Inými slovami: viera je radosť a radosť je plodom lásky. Cituje Chestertona, ktorý na otázku o motíve, čo ho podnietil stať sa katolíkom, odpovedal: „Pretože som chcel byť šťastným.“

Strauss si aj v týchto okamihoch šťastia uvedomoval, že každú chvíľu môže byť vystavený utrpeniu, ktoré mu však to vnútorné šťastie už nemohlo vziať. O tejto svojej vnútornej dispozícii napísal o dvadsať rokov neskôr v spomienke, v ktorej si dal meno Peter: „*A tak sa bezhlasne blížili dni veľkých skúšok, nielen preto, že sa svetové diania práve vtedy rútili tým smerom, ale že Petrovo vnútro bolo zrelé na bôl.*“ Počas vojny, ktorá práve prebiehala, boli židia deportovaní do koncentračných táborov. Vedel, že jeho život je vystavený riziku aj pre jeho pôvod, aj pre vojnové krviprelievania, ktoré mohlo postihnúť každého. Píše o sebe: „*Peter rátal so smrťou, ako bolo treba rátať so zlobou, chorobou a hriechom ľudí. A keďže každý cítil, že nič nečaká, čakal a dočkal sa každý jeho pokojného bratského citu. Toho sa zasa jemu ušlo málo, no nepotreboval to, ako predmet nepotrebuje tónu.*“ Pokoj čerpal od Toho, ktorý je jeho prameňom. Od ľudí veľa nečakal. Vedel, že každý môže sklamať dôveru. Zrelý kresťan vie, že jedine Pán Boh nikdy nesklame človeka.

Krátko po konverzii mu istý rehoľník povedal: „Najlepší konvertita je menej hodný ako najhorší katolík.“ Straussova pokora bola už taká veľká, že táto poznámka vôbec nedokázala otriasť jeho vierou a láskou. Už bol skutočne zrelý. Tridsať rokov po konverzii napísal: „*Keď si ten výrok pamätám tridsať rokov po jeho počutí, asi sa ma dotkol v oblasti skoncentrovanej pamäti. Na prvý pohľad sa zdá brutalitou a zdanlivo nepsihologickým nástrojom apoštolátu. No som zaň vd'ačný. Vždy som sa usiloval usmerňovať všetky vonkajšie i vnútorné tendencie v smere siločiar života Cirkvi. A vždy mi táto veta bola jazýčkom, čo oznámil výkyvy na stranu slabošského ustupovania i na stranu prílišnej sebaistoty, učil ma – neučennivého – pokore, ale i vnútornému pokoji. «Človeče... pomaly... a ticho... a buď vd'ačný a v tom šťastný...» Uraziť možno vždy len toho, kto sa chce uraziť. Som rád, že mám takto zabezpečený stály zdroj sebakontroly a autoakuzácie. Zatiaľ panuje vo všeobecnosti stav, keď je každý ochotný byť sudcom, ale tých druhých. Ale ako vidieť, i takáto drastická psychológia môže byť*

prozreteľnosť.“ Vo svojom živote už vo všetkých udalostiach videl ruku Božej prozreteľnosti, ktorá ho viedla.

Na prvý pohľad drastická veta pomohla Straussovi veľmi citlivo vnímať problém všetkých konvertitov. Stále si uvedomoval svoju pokrvnú príslušnosť k židovskému národu. Pociťoval spolupatričnosť k početným príslušníkom svojho národa, veľmi si všímal ich život. Medzi nimi bol Franz Werfel s románmi *Štyridsať dní Musa Dagu* a *Pieseň o Bernadete*, pražskí spisovatelia Franz Kafka a Max Brod i Mária Alfonz Ratisbonne a jeho brat Teodor, mučeníci, ako bola rodina Munkovcov, Edita Steinová, ktorá so sestrou Rosou zahynula v Oswienčime a Alfred Fusch, český katolícky publicista, židokresťan, ktorého katani v koncentračnom tábore Dachau postavili nahého v treskúcej zime k bráne, oblievali ho vodou a nútili ho, aby so vztýčenou pravicom vyriekol nacistický pozdrav *Heil Hitler*, ale on vždy zvolal *Heil Jesus Christus!* Je prirodzené, že Pavol pociťoval spolunáležitosť aj k pravoslávnenému protojerejovi Alexandrovi Meňovi, židokresťanovi a katolíkovi, zavraždenému na ceste do svojej farnosti, i k parížskemu arcibiskupovi kardinálovi Jean-Marie Lustigerovi. Osobne poznal aj Edmunda Bárdoša, kňaza Spišskej diecézy, čo prežil pochod smrti, na ktorom sa zúčastnil aj Straussov krstný otec so synom. Bol svedkom ich smrti.

Túžba po dôvernom živote s Bohom ho po konverzii viedla k úvahám, či ho Pán Boh nevolá k zasvätenému životu. Žil s krstnými rodičmi v blízkosti a područí jezuitov v Ružomberku. Videl, ako sa formovala duša Tomáša Munka pod vedením pátra Broniša. Strauss sa dostal do rúk pátra Mikuša. Bolo to významné rozhodnutie. Ján Pavol II. k takémuto rozhodnutiu poznamenáva: „Schopnosť a rozhodnutie zveriť seba i svoj život druhej osobe tvoria určite jeden z antropologicky najvýznamnejších a najvýraznejších úkonov.“ A Kongregácia pre náuku viery dodáva: „Osobitne tá pravda, ktorá je schopná osvetliť zmysel vlastného života a riadiť ho, sa dosahuje takým spôsobom, že sa s dôverou zveríme ľuďom schopným garantovať s istotou a autenticnosťou samotnej pravdy.“ Strauss uvažoval, či nemá vstúpiť k milosrdným bratom (netušil, že raz bude lekárom v ich nemocnici) alebo k jezuitom. Kanonik Kožár ho však odhovárал od vstupu k milosrdným bratom, pripúšťal jezuitov. Zrejme bol presvedčený, že bude užitočnejší pre Cirkev ako lekár, ktorý svedčí životom a slovom o viere.

Tvárou v tvár smrti

Medzitým, ako došlo ku konverzii, P. Strauss pokračoval vo svojom profesionálnom živote. Od 1. 1. 1940 bol vymenovaný za sekundárneho lekára interného oddelenia Štátnej nemocnice v Liptovskom Mikuláši v Palúdzke. Tu na internom oddelení bol ešte s jedným kolegom lekárom neárijského pôvodu. Pre svoj pôvod tu dlho nepobudol. Jedného dňa si ich zavolať riaditeľ a dal im na vedomie, že prišli dvaja mladí kolegovia a ich musí prepustiť. Pod zámienkou rasového dôvodu bol vylúčený zo zamestnania, ale to trvalo iba pár dní. Čoskoro dostal miesto na inom, chirurgickom oddelení. Tu si objavil na celý život chirurgiu ako medicínsky odbor, ktorý mu je bytostne najbližší. V roku 1944 narukoval do Vojenskej nemocnice v Ružomberku. Tam ho zastihlo Slovenské národné povstanie. Začína sa jeho krížová cesta.

Prešiel do poľnej nemocnice na povstaleckom území v Korytnici, kde pracoval ako lekár. Raneným sa venoval, ako hovoria pamätníci, s mimoriadnou láskou. Píše o sebe: *„A tak sa Peter dostal do hôr. Ošetroval priateľov i nepriateľov a nevedel prestať milovať, jednoducho nemal ústroj na nenávisť.“* Strauss po potlačení povstania prešiel cez hory do Dúbravskej doliny. V tomto období sa poslednýkrát stretá s otcom, ktorý sa tam skrýval v bunkri. Videl ho smutného, bez perspektívy. Po rozpustení poľnej nemocnice sa dostáva do rúk „zozverštených“ chlapov. Prvýkrát sa ocitol tvárou v tvár smrti. Toto zajatie nazval tréningom v príprave na smrť a opísal ho takto: *„S dvoma známymi dôstojníkmi [nás] zajala svorka banditov, ožratých, zozverštených chlapov, a chceli nás zastreliť. Asi hodinu nás väčšmi sácali ako viedli do svojho tábora. Koniec sa zdal neodvratný. Vo mne všetko vyschlo. Videl som materiálne ostré detaily, stromy, kaluže poloroztopeného snehu, suché listy, skaly na ceste. Jediné, čo ostalo a na čo som mohol myslieť sucho a bez hĺbky, bol Otčenáš. I postavili si nás pred brvná a na päť metrov od seba a keď už chlapi s automatmi predstupovali, ozval sa hlas jedného z tej svorky, ktorý ma spoznal – ako lekára. I pustili nás. Prečo? Vedel som, že nie z milosti. Ešte nebol na to čas.“* Takému koncu však neunikol jeho otec, ktorý hľadal záchranu pred okupantmi v horách. Tam za tragických okolností aj s druhou manželkou zahynul. Dodnes sa nevie, kto má ich smrť na svedomí. Hoci bola vojna a denne sa pozeral smrti do očí, s takýmto ich koncom sa nevedel dlho zmieriť.

Niekoľko dní potom, čo ho prepustili banditi, zajalo ho gestapo a uväznilo v Liptovskom Sv. Mikuláši. Po eskortovaní do Ružomberka 10. novembra 1944 bol zázrakom vyslobodený zásluhou nemeckého dôstojníka. O tomto zajatí a oslobodení píše: *„Vracal som sa z prechádzky, a naraz som bol obklúčený nemeckými vojakmi. [...] A naraz som bol vo väzení – gestapa. Bol som presvedčený, že tu zakončiť život nie je ťažké. [...] Už sme mali tréning*

v príprave na smrť. [...] Štyri dni nového väzenia prešli. [...] A trpieť som chcel. Vedel som, že každé utrpenie sa vlieva do prúdu večného utrpenia. Že je to jediný produktívny život. Na piaty deň nás viedli na stanicu. [...] Vedúci eskorty [...] naraz zastavil eskortu. Pribehol ku mne a pošepol: «Pán doktor, toto nie je pre vás. Ide sa do zajateckého tábora, a nie na výsluch do Bratislavy. Mám v eskorte stopäťdesiatjeden mužov. Mám odovzdať len stopäťdesiat. Pre vás je to nebezpečnejšie ako pre tých druhých. Ak tu máte známych, pustím vás, vrátim vám doklady a zavediem vás ta.» - «Ďakujem vám, ak chcete, tu nablízku je nemocnica, mám tam známych.» Zaviedol ma do nemocnice, objal ma a odobral sa. Bol som na slobode. Bolo desiateho novembra. Deň svätého Ondreja Avelína, patróna a ochrancu pred náhlou smrťou, kňaza, ktorý zomrel pred oltárom na začiatku stupňovej modlitby, keď povedal: «Introibo ad altare Dei.»“ V nemocnici u priateľa sa cítil ako zbytočný človek – bez zamestnania, bez živobytia, bez mena, bez občianskych možností. No ostal pritom šťastný. Spoliehal sa, že Boh rozhodne, či bude potrebný. Bol vďačný, že sa môže modliť a bol bezstarostný. Nad všetko miloval večnosť. Cítil sa slobodne pre toto všetko a vo vedomí jedného cieľa všetkých ciest.

Po krátkom pobyte v ružomerskej nemocnici odchádza tajne do Trnavy. Cestou ho sprevádza Mária Loydlová, ktorá sa neskôr stala jeho manželkou. Bola to cesta plná nebezpečenstva. Spomína: „*Išli sme – ako neskôr toľkokrát v živote – sami dvaja, Maja a ja, sami s ťažkou otázkou, ale nádejnou budúcnosťou, svetlým, chladným a vŕzgajúcim ránom na stanicu. Mal som iba veľmi neumele zhotovenú falošnú legitimáciu ako jediný doklad v čase, keď papiere mali väčšiu cenu ako človek. Vojak Maju bez legitimovania prepustil – už ju z častých príchodov poznal – a mňa s ňou. Sedeli sme vo vlaku v teple. Sami v sebe vzájomne si svetlami. Šlo sa – niekde. Ja odovzdaný, bezstarostný. Ona radostná, ale plná úzkosti a starosti. Naraz uprostred snívania a plánovania ako výkričník smrti sa pred nami vynorila politická polícia, kontrola osobných preukazov. Každý ich odovzdal, i ja. A pritúleným k sebe vzdychali nám srdcia k Matke večnosti: «Chráň svoje deti, nie sebe chceme žiť...» Čas zmrzol v nás ako život odsúdenca v skratke, čas stratil rozmery, čas stratil zmysel. A ako keby sa vyhlili dve nebeské telesá istej zrážke a jasom sa uvoľnila kozmická nálada, tak lahodne nám zneli slová vracajúce doklady: «Ďakujem, v poriadku.» A jasný rytmus vlaku nás unášal silnou veľkou nádejou – do ďalšej možnosti žiť.“ V Trnave býval v kláštore sestričiek mariánok. Žil tam v relatívnom pokoji spolu s kňazmi Cibirom, Hrušeckým, Balkom, Mínavyčom, neskorším krstným otcom syna Paľka, a Gábrišom, neskorším trnavským biskupom. Mal sám izbu, celý deň voľno, okrem ministrovania pri rannej svätej omši. Ostopäť prekladal z francúzštiny.*

V tomto období sa napokon rozhodol vstúpiť do manželstva. 8. decembra 1944 sa zasnúbil s Máriou Loydlovou, narodenou 27. januára 1910 v Liptovskom Svätom Mikuláši. 4. apríla 1945 sa s ňou cirkevne zosobášil v kláštore sestričiek mariánok v Trnave, kde práve určitý čas aj býval. Život bol pre neho dar, ktorý bolo treba dobre využiť. Mária Loydlová si uvedomovala, že jeho život a dielo bude požehnaním pre Cirkev. Počas celého ich spoločného života sa mu snažila vytvoriť priaznivé podmienky pre jeho prácu.

Pobyt v Trnave netrval dlho. Po zavraždení dvoch nemeckých dôstojníkov nastala doba razií. Bolo to asi v štvrtom roku vojny, keď sa znova ocitol v životnom ohrození, pri ktorom si opätovne uvedomil, ako ho Pán Boh ochraňuje. Poznamenáva: *„Tu zrazu pribehol priateľ a vyjachtal, že je razia, že sú ulice hermeticky uzavreté. Čo teraz? V tom došiel iný priateľ, kňaz, a hovorí pokojne: «Nebojme sa, dajme všetko na Boha. Pod' mi ministrovať, ešte som necelebroval, a obetujeme Obetu za tvoju záchranu.» Nikdy som neprežil slová stupňovej modlitby zo žalmu: «Quia tu es, Deus, fortitudo mea. Quare me reppulisti, et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?» tak ako vtedy. Boli sme čoraz pokojnejší, sústredenejší. Len čo sme došli do sakristie, naplnení novým pokojom, dôverou, objavil sa priateľ lekár a zobral ma do vojenskej nemocnice. Bezstarostná cigareta a rozhovor na ulici rozptýlili u nemeckých stráží na ulici akékoľvek podozrenie, takže sme bez legitimovania prešli ulicami a zakotvili v bezpečí vojenského nemocničného pachu. Také jednoduché a reálne je dielo Providencie!“* Tým priateľom, s ktorým prechádzal pomedzi nemecké hliadky, bol Dr. Török.

Z vojenskej nemocnice potom odcestoval s Dr. Pôbišom, obetavým priateľom, do Ľubietovej na povstalecké územie k priateľom. Tam sa ocitol druhýkrát v nacistickom zajatí. O jeho okolnostiach píše: *„Tam nás privítalo päť obesených ľudí pred kostolom po dobrodružnej ceste vlakom medzi nemeckými vojakmi. A zasa na ulici, ako zbytočný človek. Nemci odtiahli z Ľubietovej, front sa blížil, v dedine boli len maďarskí vojaci. A vtedy urobili partizáni hrdinský výpad a začali strieľať z ukoristených maďarských malých kanónov. Na druhé ráno prišlo nemecké vojsko z Banskej Bystrice a pobralo nás, všetkých chlapov, naládovalo do vagónov, kde predtým transportovali kone, takže sme stáli povyššie členkov v konskom truse, a vyložili nás v Žarnovici. A odtiaľ sa išlo pešo do Oslian, odtiaľ do bývalého židovského lágra pri Prievidzi. Vyslobodil nás poslanec ujo Michal Klimko.“* Klimko bol poslancom Slovenského snemu. Počas tohto zajatia sa zoznámil s prof. Dr. J. Felixom, neskorším vzácnym priateľom.

Potom hosťoval ilegálne na Detskej klinike v Bratislave. Primár v nemocnici Dr. Jozef Murín, birmovný syn prezidenta Jozefa Tisu, mu ponúkol výnimku. Udeľoval ich prezident Tiso. Pavol Strauss odmietol: *„Neprosím, ja túžim po jedinej výnimke...“* – A ukázal na nebo. Nakoniec prežil hrôzy vojny. Veľmi bolestne musel však prežívať smrť svojich blízkych

a známych. Mimoriadne bolestne musel prežívať smrť Munkovcov, ktorí boli preňho takým veľkým svetlom viery. Franz Munk, manželka Gizela a synovia Juraj a Tomáš zahynuli v koncentračnom tábore v marci a apríli roku 1945.

Okamihy, v ktorých cítil blízkosť smrti, boli preňho chvíľami prípravy na smrť, chvíľami veľkých poriadkov vnútra. Hovorí, že po ich prekonaní je v človeku všetko na správnejšom mieste, že sú to časy veľkých prerodov človeka. Po konverzii boli tieto stretnutia so smrťou príležitosťou objaviť novú hĺbku duchovného života, po ktorom prahla jeho duša. V podobnej situácii, hoci iba jedenkrát v živote, sa ocitol aj veľký ruský spisovateľ Fjodor Michajlovič Dostojevskij, ktorý bol v apríli 1849 zatknutý pre účasť v ilegálnom utopickosocialistickom hnutí a v decembri odsúdený na smrť zastrelením. Práve keď mal zaznieť smrteľný výstrel, došla správa o tom, že mu cár dal milosť. Dostojevskij vnímal túto milosť ako svoje znovuzrodenie, a to aj navzdory tomu, že nebol prepustený na slobodu, ale deportovaný na Sibír na nútené práce. Táto udalosť musela veľmi hlboko zasiahnuť do jeho zmýšľania.

Strauss musel uvažovať o tom, prečo si ho Pán Boh ešte ponechal na tomto svete. V tom sa podobal na Karola Wojtyłu, ktorý ako pápež Ján Pavol II. napísal: „Bol som ušetrený mnohého počas toho veľkého a strašného divadla druhej svetovej vojny. Ktoréhokoľvek dňa ma mohli vziať z domu, z kameňolomu, z továrne a previezť do koncentračného tábora. Neraz som si položil otázku: Mnohí moji rovesníci prišli o život, prečo nie ja? Dnes viem, že to nebola náhoda.“ U Karola Wojtyłu všetko smerovalo k tomu, aby sa stal kňazom a neskoršie, po zvolení za pápeža, aby hlásal evanjelium celému svetu, a u Pavla Straussa k tomu, aby Krista vyznával ako konvertita zo židovstva svojím životom a literárnym dielom.

Vojnu prežil aj jeho brat Juraj, ktorý bojoval v zahraničnej armáde. Pavol sa prvý raz s ním stretol po jeho návrate s česko-slovenskou zahraničnou armádou v máji 1945.

Zo Skalice do Nitry

Po skončení vojny celý rok 1945 do marca 1946 pracoval na onkológii v Bratislave, kde zastupoval primára MUDr. Igora Brežného. Zároveň pracoval aj na neurochirurgii u doc. Žuchu. Práve títo dvaja jeho nadriadení, MUDr. Igor Brežný, ktorý bol vtedy personálnym šéfom na povereníctve a doc. Žucha, ho prinútili, aby si podal žiadosť o primariát. Darmo sa bránil a namietal, že chce ďalej študovať. Nakoniec žiadosť beztak odmietli. Naraz ho však určili za primára do Skalice, do Nemocnice milosrdných bratov.

Do novej nemocnice nastúpil 15. marca 1946. Pracoval tam ako primár chirurgického oddelenia a neskoršie aj ako riaditeľ nemocnice. Na začiatku tamojšieho pôsobenia bol tri

mesiace, od 4. septembra do 31. októbra 1946, na študijnom pobyte na chirurgickej klinike u prof. Dr. A. Brunnera a na neurochirurgickej klinike u prof. Krayenbühla v Zürichu. Tam za týždeň napísal knižočku *Všetko je rovnako blízke i ďaleké*. Boli to eseje s podtitulom *Kaleidoskop z cesty po Švajčiarsku*, ktoré vyšli vo vydavateľstve Verbum v roku 1947. Zdravotnícku atmosféru sa snažil zachytiť a ideove spracovať v esejach, štúdiách a básňach. Bol presvedčený, že je možná aj filozofia medicíny.

Pre Straussa pôsobenie v Skalici bolo šťastným obdobím budovania novej nemocnice. Pod jeho vedením sa podstatne rozšírila, zo stoosemdesiat postelí sa počet zväčšil na päťstodvadsať. Veľa operoval, robil na tie časy aj väčšie zákroky (torakoabdominálne zákroky, chirurgia astmy, cievne operácie). V rokoch 1947-1957 publikoval v lekárskejších časopisoch vyše dvadsať odborných lekárskejších prác. Vyšlo mu aj niekoľko literárnych prác.

V rokoch 1946-1948 rozvíjal plodnú spoluprácu s novozaloženým časopisom a vydavateľstvom Verbum. Mesačník Verbum, ktorý redigoval Ladislav Hanus, profesor spiškokapitulského seminára, sa v tých časoch pokladal za najhodnotnejší katolícky časopis. Jeho mienka sa očakávala, jeho výpovede sa rešpektovali. Kvantum výtlačkov, počet čísel ani zďaleka nepokryl dopyt. Činnosť Verbumu trvala dva a pol roka. Úradným zásahom politickej totalitnej moci bola zastavená v marci 1948.

Počas pobytu v Skalici sa Straussovcom narodili aj ich dvaja synovia: 25. júla 1946 Pavol a 30. októbra 1949 Jozef. V tomto období sa mu splnila aj dávna túžba. 8. decembra 1954 na katolícku vieru konvertoval brat Juraj, ku ktorej ho Pavol aj viedol.

Nad osudom Pavla Straussa sa však pre politické okolnosti začalo veľmi zmrákať. Predstavitelia režimu si nemohli nevšimnúť, že riaditeľ nemocnice je hlboko veriaci človek. K stretu muselo dôjsť. Obdobie komunistického režimu bolo obdobím lámania charakterov. Komunisti potrebovali ľudí, ktorí by im oddane slúžili. Neboli pre nich prijateľní tí, ktorí chceli ostať slobodnými. Človeka sa snažili zlomiť aspoň tým, že mu dali podpísať niečo, s čím sa vnútorne nestotožňoval, čím navonok poprel svoju vieru. Tomuto nátlaku sa nemohol vyhnúť ani Pavol Strauss. Aj v týchto chvíľach však ostal pokojný. Jeho manželka Mária píše: „Manžel bol vždy pokojný. Aj keď sa v Skalici vedelo, že sa niečo okolo neho melie, že asi bude degradovaný. Mal štátnu kontrolu. A ja som sa len modlila, aby náhodou pri nejakom nátlaku niečo... aby nepristúpil na nejaký kompromis... Čakala som ho, kedy príde, a on, keď sa vracal, už zďaleka volal: – Nezradil som, neboj sa!“ V jeho srdci mal prvé miesto Boh, nie kariéra.

Predstavitelia režimu sa ho rozhodli za tento jeho postoj potrestať. V roku 1956 ho zbavili miesta primára v Skalici. Bola to najťažšia chvíľa v jeho živote. Z jeho slov cítiť bolesť: „A vybudovať nemocnicu a chirurgické oddelenie a naraz dostať výmer: Z moci úradnej vás

prekladáme. Hláste sa v Nitre o dva dni.“ Manželka píše: „Najťažšia chvíľa bola tá, keď vedel, že musí opustiť svoju operačku, ktorú on skutočne dostaval, vybudoval a v ktorej trávil tie najlepšie chvíľky, keď vedel, že je užitočný, že môže niekomu vrátiť život. On žil s tými pacientmi, s tými rodinami... A teda bolo hrozné, keď sa dozvedel, že nebude operovať, že nejde do nemocnice, ale do OÚNZ - etu. Tri dni nespál, videla som to, ako tri dni chodil v noci po dome... To bola preňho najhoršia chvíľa. Dlhodlho to spracúval v sebe, i keď vedel obety prinášať.“ A tak po jedenástich rokoch radostnej práce došlo v jeho živote zasa ku krachu. Z úradnej moci ho od operačného stola v Skalici preložili do Nitry na miesto chirurga na poliklinike (hoci sa mal stať zástupcom primára). Na tom mieste zotrval až do penzie.

Prečo ho komunisti tolerovali na mieste primára až do roku 1956? Dôvod bol zrejme ten, že dovtedy nemali zaňho nijakú náhradu. Aj iných vynikajúcich odborníkov dokázali strpieť dovtedy, kým nenašli nejakú náhradu, aj keď nie rovnocennú. Napr. Dr. Antona Neuwirtha, ktorý sa angažoval aj v evanjelizácii študentov, presviedčali, že je potrebný na Univerzite v Košiciach, kým sa zo Sovietskeho zväzu nevrátili aspiranti – straníci, ktorí jeho aj jemu podobných mali nahradiť. Potom ho zatvorili do väzenia a odsúdili. Tiež sa môžeme pýtať, prečo ho nezatkli a neposlali do väzenia. Aj na to bol pripravený, ale uväzniť niekoho, kto patril k židovskému národu, ktorý bol počas druhej svetovej vojny veľmi prenasledovaný, by mohlo prispieť k jednoznačnejšiemu spájaniu spôsobov nacistov a komunistov, čomu sa komunisti chceli vyhnúť.

Odchod zo Skalice bol bolestný nielen pre neho, ale aj pre jeho pacientov a obyvateľov mesta. Jeho manželka píše: „Keď sme odchádzali zo Skalice, takí ťažší pacienti aj plakali; jeden sa hodil na tú kisňu, čo sme mali nachystanú a plakal, čo on bude robiť. A pri odchode, to bolo už tak okolo 10-tej večer, október, súmrak – v každom obloku, kade sme šli, nás odprevádzali baterkami.“ Bolo to svedectvo lásky a úcty k lekárovi, ktorý opravdivo slúžil pacientom.

Človeka, ktorý nikdy nebol mimo kliniky alebo nemocnice, strčili zrazu do ambulancie. Bolo to odsúdenie na doživotnú činnosť ambulantného chirurga. Svoju situáciu vysvetľuje takto: „*Preložte morskú rybu do akvária. A prísť do rokov a musieť zahodiť všetky vedomosti a skúsenosti a vyzretejší pomer k práci, k človeku, k bolesti, k smrti, ako kameň do vody.*“ Nebolo to prvý raz, čo v zamestnaní znášal krivdu: „*Ale veď to tak bolo i cez vojnu, keď nás prepúšťali pre rasovú neprístopnosť. Zbytočný. A od tých čias si to vážim: smieť pomáhať.*“

V ambulancii spočiatku musel robiť i nočné pohotovosti praktických lekárov, kde ho riaditelia vítali s veľmi pochybnými pocitmi a správaním ako nebezpečného zločinca. Naozaj ako zbytočného človeka. Tu mohol len raz týždenne operovať, ale len to, čo mu práve prichystali.

V Nitre Straussovci bývali najskôr v podnájme na Chmeľovej doline č. 41. Do nového domu na Zobore sa nasťahovali až v roku 1972. Bol postavený tak, že po vstupe sa návštevník, prejdúc malú predsieň, hneď ocitol v hosťovskej izbe. Bol to dom akoby pripravený na prijímanie návštev. Straussa navštevovali mnohé významné osobnosti života slovenského národa. Zo stretnutí s ním odchádzali veľmi obohatení. On mal rád spoločnosť, ktorá viedla zmysluplný rozhovor. O atmosfére tých rozhovorov píše Dr. Ladislav Hanus: „Odskočilo sa do Nitry do Straussovcov na subtílny rozhovor s Paľkom Straussom. Primár, chirurg, kapacita, filozof, básnik, hudobník. Starý priateľ, aj s manželkou z Mikuláša. Zduchovený konvertita. Vzácny idealista. Žije vo svojom čistom vysokom duchovnom svete. Aké je potrebné pre náš život, že exaktnú vedu spája s kultúrnou univerzálnosťou a s integrálnou hĺbkou. Špeciálnosť sa tu prehodnocuje hierarchiou hodnôt. Ako pútavo sa nám čítajú jeho knižočky – meditácie o živote a smrti, o láske aj bolesti, o všetkom, čo môže dušou človeka hýbať.“ Strauss zasa sám rád navštevoval ľudí zapálených za Božie pravdy. Medzi nich patrili jezuiti. Poznomenáva: „*Môj domov bol u jezuitov v Ružomberku, Bratislave a Trnave.*“

Veľmi ho bolelo, keď prišla návšteva, ktorá nemala záujem o vážnejší rozhovor, ktorá chcela iba márníť čas a ktorej musel zo slušnosti robiť spoločnosť. Rovnako bol nespokojný, keď takúto návštevu absolvoval. Napísal: „*Vždy mi je smutno, keď prídem z oslavy životného jubilea kolegu. Vyrecitujú sa jeho životné stanice, zásluhy a pseudozásluhy, ktoré vždy musia ladiť na dnešnú spoločenskú situáciu. Nikde nepočuť o analýze a zmysle lekárskej existencie, nikde náznak dotyku hĺbky a zmyslu života. A smrť a večnosť už držia kľučku. Ako metafyzickí debili sa šinieme dňami, v slove i v gestách. Ozaj «úbohé duše na zemi». V priehlbni vesmíru znie plač hmlovín.*“ Básnická veta, ktorou uzatvára túto úvahu, vyjadruje smútok jeho duše, ktorá pri takýchto príležitostiach plakala.

V Nitre sa aj napriek tomu, že ho tam poslali za trest, cítil dobre. Na otázku, čím je preňho Nitra a nitriansky región, odpovedal: „*Mne je každý kút Slovenska blízky. Pôsobí na mňa predovšetkým príroda. Do Nitry som prišiel v roku 1956. Keby ste sa ma opýtali, čo ma sem priviedlo, musel by som povedať, že bol som sem vlastne úradne «pridelený». Preložili ma sem z kvázitrestu zo Skalice, kde som pomáhal budovať nemocnicu Milosrdných bratov. Tu je mi blízka atmosféra medzi ľuďmi.*“ V Nitre ho zastihol aj dôchodok. Tam ostal až do konca svojho života.

Vyvrcholenie života

Na dôchodok nastúpil 1. januára 1983. Július Rybák bol svedkom jeho vnútorného zápasu: „Ako sa Pavol Strauss bránil, keď ho ako sedemdesiatnika posielali z nitrianskej chirurgickej ambulancie do dôchodku! «Najvyšší plánovací úrad», ako často s obľubou sám hovoril, však chcel ináč.“ Preto aj teraz prijal svoj osud. Myslí si: „*Dôchodca by si mohol povedať: Som sám, som zbytočný. Nechcú, aby som niečo robil. Som už všetkého zbavený.*“ Tak by reagoval, keby neveril v Božiu prozreteľnosť. On však vedel, že je to čas, za využitie ktorého sa bude musieť zodpovedať pred Bohom, a preto poznamenáva: „*Beda, ak je dôchodca len požiarač času.*“ Aj na dôchodku chcel byť užitočným. Naďalej písal, študoval. Bol presvedčený, že „*i chorý, i umierajúci lekár má ešte študovať a duševne rásť. Lebo i to prispieva ku komplexifikácii sveta. I to je služba.*“

Ani teraz sa definitívne nerozlúčil s prácou lekára. Od januára 1984 až do decembra 1985 pracuje ako brigádnik na nitrianskej patológii. V tomto čase už píše eseje do budúcej knihy *Rekviem za živých*, ktoré sú hlbokými úvahami o zmysle života a smrti. V čase, keď pracoval na patológii, sa prostredníctvom listov a potom aj osobne zoznámil s maliarkou, národnou umelkyňou, Máriou Medveckou. Toto bolo jedno z jeho veľkých priateľstiev, ktoré sprostredkoval a vo svojich knihách zachytil Julo Rybák. 21. – 22. septembra 1985 sa stretol s Máriou Medveckou v jej rodisku na Medvedzí a v Zákamennom, kam chodievala maľovať. 14. októbra 1987 mal prejav na oravskej rozlúčke s Máriou Medveckou na cintoríne v Tvrdošíne-Medvedzí.

V závere roka 1985 sa mu hrozivo skomplikoval zdravotný stav, bol hospitalizovaný aj začiatkom roku 1986 v Podunajských Biskupiciach. Prešiel kritickým, priam mystickým obdobím, v ktorom sa mu Kristus priblížil „na dosah ruky“. Z ochorenia vyšiel s presvedčením, že bol ponechaný Milosťou pri živote (či navrátený k životu) kvôli tomu, aby Jeho – toho, ktorý sa mu tak priblížil – vyznával. Napísal o tom: „*Som po ťažkej, skoro smrteľnej chorobe, kde sa mi Kristus viac priblížil a pomohol mi k relatívnemu zdraviu, možno i to, aby som ešte a ešte vyznával viac i menej zjavne, ale hlavne vyznával. Neviem, aký zmysel by mal život, keď sa Bohu priblížiť možno i najprostejšou činnosťou, keď je to jeho vôľa.*“ Toto píše v knihe *Kolíška dôvery*, ktorá je akoby svedčom slovenskému národu.

Na jeseň 1989, pár mesiacov pred nežnou revolúciou, sa uskutočnilo pamätné stretnutie u Straussovcov: P. Strauss – M. Rúfus – M. Haľamová, ktoré je zachytené aj na videozázname. Besedu objednalo Literárne múzeum Matice slovenskej do svojich zbierkových fondov pre budúce generácie. Všetci traja účastníci rozhovoru tvoria základ našej tradičnej kresťanskej kultúry.

Strauss vítal zmeny, ktoré priniesla nežná revolúcia v roku 1989. Nazval ju kresťanskou revolúciou, pretože chcela humanizáciu pomerov, chcela ľudí zbaviť strachu, chcela spravodlivé zaobchádzanie, slobodu politického i náboženského prejavu. Na zmeny pozeral cez prizmu tisícročných zápasov ľudského ducha, cez zväčšovacie sklo zápasov ducha a tela, dobra a zla, víťazstiev a porážok. Vedel, že spoločenské zmeny môžu byť na prospech ľudí, iba ak sa menia samotní ľudia, lebo komunistická spoločnosť spôsobila deformáciu spoločnosti cez deformáciu človeka. Preto našu pozornosť obracia na fakt: „*Ide teda o ozdravenie človeka, jeho vnútra a jeho očistu. Nielen z chleba je človek živý, a ostatné je to podstatné pre vchod do budúcnosti.*“ Veril v úprimnú zmenu človeka, v jeho úprimné obrátenie: „*Časy sa menia. I ľudia sa menia. A to je na živote to krásne a budúcnostné. Že aj zo zločinca, aj z politického zločinca môže sa stať kajúcnik, ktorý sa s ľútosťou spätne pozerá na svoje chyby a zvrátenosti.*“ Nečakal však naivne, že sa všetci zmenia: „*Lenže bez ilúzií vchádzame do zmenenej doby, defektné charaktery budú mať aj v novej dobe pole pôsobnosti. S tým treba rátať.*“

Veľkú radosť prežíval pri návšteve Jána Pavla II. po páde totality v Československej republike. 21. apríla 1990 sa zúčastnil na stretnutí kultúrnych, umeleckých a vedeckých pracovníkov s pápežom Jánom Pavlom II. v Prahe.

V slobodnej spoločnosti sa dočkal aj ocenenia. V januári 1991 prebral Cenu Slovenského spisovateľa za knihu *Rekviem za živých*. 21. mája 1992 mu Vedecká rada Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach udelila čestný doktorát filozofických vied. Ešte v tomto roku mu Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie udelilo Cyrilometodskú putovnú medailu. V roku 1993 v televízii plánovali vytvoriť sériu profilov, kam ho tiež zahrnuli. Poznomenáva: „*Nepasuje do môjho života a do tých životných koncepcií môjho typu. Mne ide len o cestu k spáse a nevypadnúť z Božej evidencie.*“ Uznanie, ktoré sa mu dostalo na konci života, akoby mu „nezapasovalo“, pretože bolo v kontraste s celým jeho životom, počas ktorého bol takmer stále v opozícii a nepochopený.

Pavol Strauss sa skoro celý život stretal s neporozumením pre svoj pôvod alebo pre svoje presvedčenie. Píše o tom v paradoxoch, lebo je výsledkom povrchného hodnotenia človeka, v ktorom chýba láska a porozumenie. Pozerá sa na to takto: „*Dadou som bol vychovávaný po katolícky, a mali ma za žida, v škole, v spoločnosti, na papieroch.*“ Na židov počul pichľavé poznámky aj od starého otca: „*Starý otec, lekár, mi ironicky ukazoval židov, ako hľadali prvú hviezdu, že prestal šábes. A pre všetkých náboženských formalistov každého odtienku mal názov Gottsfopper (klamári Boha).*“ Tieto zážitky sa vzťahujú hlavne na obdobie jeho detstva, keď prebiehala prvá svetová vojna (1914-1918). Po ukončení vojny sa rozpadlo Rakúsko-Uhorsko a vznikla prvá Československá republika (1918). V spoločnosti bola istá

averzia voči židom, pretože ich považovali za tých, ktorí sa obohacujú na úkor ostatných členov národa.

V čase stredoškolských a vysokoškolských štúdií (1922-1937), za prvej Československej republiky (1918-1939) sa orientoval na komunizmus. Priznáva sa: „*Za prvej republiky som bol komunista.*“ Úprimne veril, že tam sú ideály, ktoré hľadal. Píše: „*Do komunizmu som podvedome vprojikoval svoje kresťanské etické a sociálne cítenie, a nechápali ma, že som hľadal hlbší ľudský rozmer, no nadarmo.*“ Prišiel na to, že tam ho nebolo možné nájsť, pretože bol postavený na falošnej materialistickej antropológii, ktorá bola uzatvorená pred transcendentnom. Podstatné je však to, že nechápali jeho úprimné hľadanie hlbšieho ľudského rozmeru.

Po ukončení štúdií prišlo obdobie Slovenského štátu (1939-1945). Strauss sa už pripravuje na krst a roku 1942 je pokrstený. Príslušnosť ku Kristovej cirkvi si uvedomuje tak hlboko ako málokto katolíci. Jednoznačne odmieta komunistickú aj fašistickú ideológiu spojenú s násilím. Túto skutočnosť však mnohí prehliadali. Dávali mu etiketu židobolševika a klérofašistu. Uvádza: „*A kým za Slovenského štátu som bol židobolševik, z kádrových spisov som sa dozvedel, že som klérofašistický bandita. A pritom mi nebolo nič cudzejšie ako všetko temno, ktoré je okolo všetkých zriadení, kde praxou ideológie je sprosté, neodôvodnené a primitívne násilie.*“ Toto zakúsil aj zo strany bolševikov, ich povstaleckých banditov, aj zo strany nacistov. Aj jedni, aj druhí ho takmer pripravili o život.

Aj v náboženských kruhoch sa stretol s veľkým nepochopením. Spomína: „*Luteráni, väčšinou neveriaci, ma po konverzii mali za klamára, katolíkom som bol podozrivý. Židia ma považovali za zradcu a podvodníka. A ja som sa nikdy nedištancoval od ich utrpenia, ale neboli ochotní uveriť, že pre mňa bol Ježiš Kristus Mesiasom, aj im dávno sľúbeným.*“ Pravdivosť postoja viery Pavla Straussa bolo možné poznať z jeho skutkov. No neverili mu. On však neprestal mať rád všetkých: luteránov, katolíkov i židov. K židovskému národu mal podobný vzťah ako apoštol Pavol, ktorý prosil Boha za spásu židov: „*Bratia, z celého srdca túžim a Boha za nich prosím, aby boli spasení*“ (Rim 10, 1).

Pavlovi Straussovi bolo jeho presvedčenie aj prekážkou v kariére: „*A tak som vlastne vždy bol v opozícii voči vládnucej realite. Nikdy som neprofitoval zo svojho presvedčenia.*“ Dokonca bol niekoľkokrát degradovaný. Za Slovenského štátu ho vyhodili zo zamestnania i za socializmu ho vyhodili zo Skalice. V Skalici vydal niekoľko lekárskeho prác a kníh a toto obdobie považoval za jedenásť rokov radostnej práce, keď stál na vlastných chirurgických nohách (1946-1956). Odtiaľ ho z úradnej moci preložili do Nitry. Bol vydaný napospas malým dušičkám a závistlivcom, a preto konštatuje: „*Nikdy som sa nehodil do danej konštelácie a keď sa ktokoľvek a kedykoľvek hodil na moje miesto, ochotne ma vymenili. Ved'*

dnes nik nie je taký nevzdelaný a hlúpy, aby neurobil kariéru.“ Táto ironická poznámka vystihuje vzťahy v totalitnej spoločnosti, plné neprávosti, kde neboli miesta obsadzované na základe schopností, ale politickej príslušnosti. Ľudia boli ponechaní napospas svojvôli a zlovôli totalitných vládcov.

Oni rozhodli aj o degradácii Straussa. S bolesťou pripomína: „Človeka, ktorý nikdy nebol mimo nemocnice, strčili do ambulancie, kde som sprvu musel robiť i nočné pohotovosti praktických lekárov a kde ma riaditelia vítali s veľmi pochybnými pocitmi a správaním, ako nebezpečného zločinca. Naozaj ako zbytočného človeka.“ Prekazili mu nielen lekársku kariéru, ale aj spisovateľskú: „Rozbeh v článkoch a knihách, a potom sa všetko zadržlo.“ Pýta sa: „Prečo som musel žiť vo svete, kde vo všetkom bol možný len rozbeh?“ Ved’ „vždy po začiatkoch rozletu došlo k zlomu,“ po krátkom rozbehu „sa všetko zadržlo.“ Človek by mohol začať pochybovať o zmysluplnosti všetkej námahy, štúdia, dokonca celého života. Podobne ako Jób. Strauss konštatuje: „Vždy znovu došlo k situáciám, kde som sa cítil zbytočný. Kde sa mi žiadalo zahodiť ochotu, zabudnúť na získané, na skúsenosti, vedomosti, možnosti, ubrať z oddanosti. Okraj likvidácie. Kým sa mi otvorili oči pre kalvársku perspektívu, že nič nie je zbytočné a že víťazstvá i úbytky sa pohybujú v tej istej rovine.“ V tejto perspektíve nie je dôležitá kariéra, postavenie, moc, bohatstvo, ale vernosť Bohu Otcovi. Kto je verný Bohu, žije v pravde.

Strauss bol zvedavý, kto rozhodol o tom, že svoje diela nemohol publikovať. Naznačuje, že tých príčin mohlo byť zároveň viacero. Uvažuje: „Neviem, prečo mám dvadsať rokov zavreté všetky dvere k literárnym priestorom. Skoro všetky. Doteraz som sa snažil vyslieďť príčinu. Odkiaľ vychádza ortiel? Či je príčina moja konverzia? Môj pôvod? Či vychádza z kruhov evanjelických, či zo židovských, či zo slobodomurárskych, či z komunistických, ozaj človek pre nikoho.“ Pre nikoho z perspektívy ľudského pohľadu. Odmietnutý mocnými tohto sveta, ktorí ho nechceli prijať. Ved’ v mene spoločnosti odmietali človeka, ktorý chcel slúžiť všetkým. Prežíval podobnú skúsenosť ako Pán Ježiš. „Prišiel do svojho vlastného, a vlastní ho neprijali“ (Jn 1, 11). Kto verne nasleduje Božieho Syna, stretáva sa s podobným prijatím a odmietnutím ako On.

Strauss vo svojom živote riešil napätie medzi túžbou byť pre všetkých, slúžiť všetkým a pocitom, že je pre nikoho. Odpoveď na túto drámu nájdeme vo vete, ktorú vzťahuje na seba: „Chcel byť zdanlivo pre všetkých a pošmykol sa do seba a nebol zdanlivo pre nikoho.“ Strauss vnímal svoj život z Božej perspektívy. Vedel, že všetko, čo robí v spojení s Kristom, aj keď „zdanlivo“ neslúži pre nikoho, slúži nepriamo všetkým. Kto slúžil Kristovi, slúžil ľudstvu.

Takúto službu svet často nechápe, a preto takýmto ľuďom neverí. Strauss túto drámu vyjadril slovami: *„Nikdy v živote som nechcel škodiť, zavádzať, brzdiť vývoj života. Nikdy som netúžil po inom ako po добрote, po kráse, po dokonalosti. A nikdy mi nik neveril, nijaká spoločnosť, nijaký režim, nijaká klika. Bo všetci vedia rozmýšľať iba vo svojich kategóriách. Pretože každý za každej situácie verí iba vo svoj prospech. Každé čisté snaženie považovali za vrchol prefíkanosti. Keďže skoro každý žije z podlosti, nevie veriť v priamosť a nekompromisnosť. Keďže väčšina sa živí zradou, nechce veriť vo vernosť. Keďže verím a chcem veriť každým dychom, každým činom, každou myšlienkou, muselo dôjsť, k čomu došlo. Svet má jednu odmenu pre úprimnosť a jednoznačnosť: umlčať! Svet má jednu odpoveď na úsilie po rýdzosti: tresnúť po hlave! Svet má jednu zbraň pre tých, čo chcú byť čistí: odstrániť alebo vyhlásiť za blázna! Kto neverí, nemá schopnosť veriť, že iný verí. Ja verím tým, čo za svoju ideu vedia trpieť.“* Utrpenie očisťuje vieru od sebeckta, od túžby po vyniknutí, po moci. Úprimná služba je vždy spojená s utrpením.

Strauss vedel, že život s Bohom, to nie je niečo navyše, čo môžem, ale nemusím prijať. Sme stvorení tak, že ak odmietneme Boha, chýba nášmu životu niečo podstatné, stráca zmysel. Veriaci sa preto nezrieka života s Bohom, hoci ho svet odmieta. Strauss hodnotí svoj život: *„Od začiatku do konca, aspoň doterajšieho, je to život človeka pre nikoho. Spomínam si na Chestertonovu charakteristiku katolíckeho osudu: «Človek, ktorý sa tučným zdá chudý a chudým tučný, bude asi normálny».“* Najnormálnejší ľudia sú tí, ktorí sú svätí, hoci svet to tak nechápe. Svet žije vo svojom klamstve. A preto dodáva: *„A tak sa po celý život tackám z jednej strany vládnucej lži k druhej a z vyššej milosti ešte žijem. Ďakujem za prežitý deň, dám sa prekvapiť zajtrajškom a som rád, že som obišiel všetky úskalía možného vonkajšieho dobrobytu bez väčšej duševnej ujmy.“* Po všetkých nepochopeniach, utrpeniach, poníženiach by sme mohli čakať, že Strauss bude nariekať a sťažovať sa. On však ďakuje za prežitý deň, určite aj za celý život. Robí to podobne ako svätý Pavol, ktorý vedel vzdávať vďaky, keď čakal vo väzení na svoju smrť. Tento postoj prezrádza čisté svedomie, ktoré úprimne hľadalo pravdu, pri všetkej ľudskej krehkosti a nedokonalosti.

Pavol Strauss sa na smrť intenzívne pripravoval, o čom svedčia aj zápisky z posledných mesiacov. Dal to najavo aj pri návštevách. Julo Rybák si zaznamenal z návštevy u Straussovcov z 26. februára 1994: *„Jednu chvíľu – ku koncu návštevy – Paľko povedal, že jeden čas už myslel, že odchádza... Zmohol som sa iba na otázku: - V zime? – Áno, - odpovedal. – Zostali sme mlčky sedieť. S akou námahou sa Paľko nútil čítať text, ktorý som mu doniesol po redakčnej úprave! Ba jednu chvíľu mi pritom aj zadriemal. Aj som už držal náš Letokruh v rukách, aj som sa mu ho dať neodvážil. Paľko si nás už požeňná len zhora.“* O pár dní neskôr, 1. marca 1994, navštívili Straussovcov Martin Kellenberger, Jozef Zavorský

a manželka Darina a Karol Kubíkovci. Na privítanie P. Strauss dvíha pohár a poznamenáva: „*No, ja už balím...*“ Na chvíľu sa mu zarosia oči, ale potom návšteva prebieha v radostnom duchu.

3. júna ráno si Strauss zapisuje do denníka: „*Smrt' neovplyvní vesmírny čas*“. Rodina ráno netuší, čo sa odohrá v nasledujúcich hodinách. Doobeda sa Strauss venoval svojim bežným denným aktivitám. Pred obedom prišiel na návštevu známy kňaz, ktorý starkých občas potešil tým, že ich prišiel vyspovedať a odslúžil doma u nich svätú omšu. Ani teraz to nebolo inak: svätá spoveď, svätá omša, prijatie Eucharistie. Potom si išiel ľahnúť, lebo sa necítil dobre. Zakrátko však začalo zlyhávať srdce, pľúca opuchli. Aj po prevezení do nemocnice mal na perách ten svoj typický zvláštny úsmev. Ten úsmev a pokoj prezrádzal jeho veľkú vieru v Božie milosrdenstvo. Bol pripravený na stretnutie so svojim Pánom v pravde a láske. V podvečer v nitrianskej nemocnici vo veku nedožitých 82 rokov umiera. Na pamätnej tabuli v Nitre je veta, ktorú si ráno zapísal do denníka: *Smrt' neovplyvní vesmírny čas*.

Čo všetko mohol Pavol Strauss urobiť v oblasti hudby, medicíny, filozofie, koľko rečí sa mohol naučiť. V závere života to rekapituloval. „*Za celý ten život bolo možné sa naučiť desať alebo pätnásť rečí. Dalo sa vytrvalosťou vypracovať na dobrého pianistu. Dalo sa v chirurgii vybojovať trvalé miesto, pri menšej ústupčivosti a rezignovanosti. Dali sa pri konzekventnom rozvíjaní istých daností vytvoriť originálnejšie a hlbšie ideové konštrukcie.*“ Predpoklady na to mal. Vo všetkých týchto oblastiach však rozvinul svoj talent mimoriadnym spôsobom. Pritom v pokore o sebe hovorí: „*Periférny pseudoesejista bez hany, pseudochirurg bez miesta, pseudoklavirista bez systematického cviku. Torzo možností vlastných možností. Sebe na posmech a možno aj iným.*“ Pokora znamená priznanie si pravdy o sebe. Strauss si uvedomoval, že je „torzo vlastných možností“. Nieкто iný by si azda dokázal o sebe namýšľať, že neviem čo znamená, ak by sa len čiastočne vyrovnal Straussovi v niektorej zo spomínaných oblastí. On si uvedomoval, že tie potencie, čo v ňom boli, rozvinul len čiastočne, torzovito. Pokora bola rubom jeho geniálnych potencií, bolo to niečo prirodzené. Čo všetko sa v ňom ešte skrývalo, o čom nevieme? Preto ho ani dokonale nepoznáme. Napriek tomu dodáva: „*Ale verím v zmysel všetkého, a preto žijem v nádeji.*“ Táto viera je ovocím konverzie a preňho najvýznamnejším medzníkom.

Straussov život by sa dal rozdeliť na tri veľké etapy. 30 rokov svojho života do krstu on sám nazval rokmi *začiatocnými*; ďalších 30 rokov *prípravnými* (do roku 1970). Potom dodáva: „*A čo ešte má prísť, neviem. Vari začiatok na pokračovanie.*“ Júliusovi Rybákovi sa žiada tie jeho prípravné roky chápať ako prípravu na Kolísku dôvery; ako prípravu na ten dotyk s Absolútnom v kríze na prelome rokov 1985/86, ktorý ho už potom neopúšťal do konca života. A tých posledných deväť rokov nazýva rokmi *splynutia s Absolútnom*.

Pavol Strauss celý život hľadal pravdu. Bol hľadač pravdy, ktorý našiel Pravdu – Ježiša Krista.